

PAMÄTIHODNOSTI MESTA BANSKÁ BYSTRICA 2.

PAMÄTIHODNOSTI
MESTA BANSKÁ BYSTRICA 2.

PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA 2.

Pre Mesto Banská Bystrica vydalo Grafické štúdio Inak.
Vyšlo s finančnou podporou Mesta Banská Bystrica.

MESTO BANSKÁ BYSTRICA

Koordinátorka projektu

Jana Pelikánová, Mestský úrad Banská Bystrica, oddelenie kultúry

Garant projektu

PhDr. Roman Hradecký, Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici

POĎAKOVANIE PATRÍ

- Komisii pre pamätihodnosti mesta Banská Bystrica;
- Komisii MsZ pre kultúru, informatiku, mestskú kroniku a ZPOZ v Banskej Bystrici;
- spracovateľom jednotlivých popisov pamätihodností:
PhDr. Marianne Bárdiovej; PhDr. Marianovi Bovanovi; PhDr. Filipovi Glockovi;
PhDr. Igorovi Grausovi, PhD.; PhDr. Romanovi Hradeckému; Ing. Jánovi Kollárovi;
Ing. Mgr. Pavlovi Katreniakovi; Ing. arch. Hane Kasovej; Mgr. Vladimírovi
Klemaničovi; RNDr. Elene Martincovej; Ing. Jánovi Mičovskému, CSc.; Andrejovi
Predajnianskemu; PhDr. Vladimírovi Sklenkovi, PhD. a JUDr. Jakubovi Šišovskému;
- inštitúciám za poskytnutie obrazových dokumentov a archívnych materiálov:
Stredoslovenskému múzeu v Banskej Bystrici, Štátnej vedeckej knižnici – Literárnemu
a hudobnému múzeu v Banskej Bystrici, Štátnemu archívu, pobočka Banská Bystrica,
Banskobystrickému spolku okrásľovaciemu a ochrannému a Dokumentačnému centru
Sásová Banská Bystrica.

Všetky práva vyhradené.

Bez písomného súhlasu Mesta Banská Bystrica a Grafického štúdia Inak
je akékoľvek kopírovanie a rozmnožovanie diela a jeho častí zakázané.

© Autori textov a obrazových materiálov
Ortofotomapa © Geodis Slovakia, s.r.o.
© Copyright by Topografický ústav Banská Bystrica

Rok vydania

2015, vydanie prvé

ISBN 978-80-972059-0-4

PAMÄTIHODNOSTI MESTA BANSKÁ BYSTRICA 2.

*Verba volant, scripta manet.
Slová uletia, napísané pretrvá.*

Príroda, umenie, architektúra – tým všetkým naše mesto oplýva a môže sa hrdiť výnimočnosťami. Nad všetkým však dominujú ľudia. Osobnosti, ktoré v rôznych oblastiach života vynikali, vytvárali nezmazateľné stopy, zanechali po sebe poklady a dodnes ich odkaz inšpiruje, udivuje a nadchýna. Som rád, že dielo Pamätihodnosti mesta Banská Bystrica nezostalo solitérom, ale svetlo sveta uzrelo pokračovanie tejto publikácie.

Je vždy poučné, zaujímavé a podnetné listovať v podobných knihách, ktorých stránky sumarizujú bohatstvo dané prírodou i diela vytvorené človekom. Môžeme byť hrdí na to, že súpis hmotných i nehmotných pamätihodností Banskej Bystrice sa postupne rozrastá. Pri pohľade na mená umelcov, pedagógov, hudobných skladateľov, spisovateľov, priekopníkov v oblasti vedy a priemyslu je jasné, že mesto pod Urpínom má stabilné základy v podobe intelektuálnej elity a ľudí, ktorí preukázali odvahu a statočnosť v zlomových okamihoch dejín.

Som presvedčený, že okrem prehľadnej sumarizácie faktografických údajov, systematicky zoradených do kategórií, je publikácia, ktorú práve držíte v rukách, najmä výnimočným zdrojom inšpirácie a obrazom bohatstva nášho krásneho mesta.

A stylized, handwritten signature in blue ink, consisting of a large, sweeping loop followed by a few smaller strokes.

Ján Nosko
*primátor mesta
Banská Bystrica*

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI NEHNUTEĽNÉ

URBANISTICKÉ CELKY 9

BÝVALÝ PARČÍK KRÁĽOVNEJ ALŽBETY 10

PRÍRODNÉ PRIESTORY 11

PRAMEŇ A TOK BYSTRICE 12

LIPA PRI EVANJELICKEJ FARE A. V. V RADVANI 14

TECHNICKÉ PAMÄTIHODNOSTI 15

ŽELEZNIČNÝ PODCHOD 16

BANSKOBYSSTRICKÉ HORNÉ HRABLE 17

STARÝ PIVOVAR 19

ARCHITEKTÚRA 21

ZVONICE V BANSKEJ BYSTRICI 22

ORTOMAPA ZVONÍC 23

2011 – KREMNIČKA 24

– PODLAVICE 25

– RUDLOVÁ 25

– SÁSOVÁ 26

– SKUBÍN 26

2012 – KOSTIVIARSKA 27

– MAJER 27

– RAKYTOVCE 28

– SENICA 28

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI HNUTEĽNÉ

PAMÄTNÉ TABULE | OZNAČENIA | SOCHY | | BUSTY | HROBY 29

OZNAČENIE VÝŠKY VODY POVODNE V ROKU 1974 30

PAMÄTNÁ TABUĽA IMRICHovi ĎURICOVI 32

PAMÄTNÁ TABUĽA NESPRAVODLIVO ODSÚDENÝM 33

HROBKA RODINY BÁRCZYOVCOV 34

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

UDALOSTI 37

ERB MESTA BANSKÁ BYSTRICA 38

THURZOVSKO-FUGGEROVSKÁ SPOLOČNOSŤ 39

NÁVŠTEVA PRINCOV 41

SKOKY NA LYŽIACH V BANSKEJ BYSTRICI 43

OSOBNOSTI 45

FILIP MACHOLD I., II., III. 49

TIBOR ANDRAŠOVAN 52

JÁN LEVOSLAV BELLA 54

JOZEF FERANEC 56

RODINA HERRITZOVCOV 57

MARTA CHAVIVA REIK 59

ŠIMON JUROVSKÝ 62

EMIL KARVAŠ 64

KAROL IVAN KISZELY 65

KAROL ĽUDOVÍT LIBAY 66

ZDENKO MIKULA 68

VEIT MÜHLSTEIN 70

RICHTÁR ONDREJ 72

JOZEF OPLETAL 73

VILIAM PAULINY 75

JAKUB PRIBICER 77

DIEĽA | PRÍSLOVIA 79

„ZA ŽIVA V BYSTRICI A PO SMRTI V NEBI“ 80

„VÁS JE AKO SÁSOVÄNOV“ 82

LEGENDA K ORTOMAPE 84

SÚHRNNÁ ORTOMAPA 85

EDIČNÁ POZNÁMKA 86

PRAMENE A LITERATÚRA 87

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

NEHNUTEĽNÉ

URBANISTICKÉ CELKY

4 | 2011 |

Stará Fončorda

Sídliisko Fortnička

Sídliisko
Pred stanicou

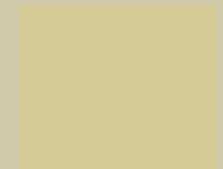
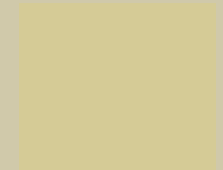

Štadlerovo nábrežie

1 | 2014 |

Bývalý parčík
kráľovnej Alžbety

BÝVALÝ PARČÍK KRÁĽOVNEJ ALŽBETY

Tragické udalosti spájajú ľudí a národy nielen v dnešných časoch. Rovnako tomu tak bolo aj v minulosti. Jednou takouto udalosťou, ktorá spojila ľudí v mnohonárodnostnej rakúsko-uhorskej monarchii a na ktorú zostala pamiatka aj v Banskej Bystrici, bolo zavraždenie kráľovnej Alžbety Bavorskej, známej ako Sissi. Stalo sa tak 10. 9. 1898 v Ženeve, keď anarchista Luigi Luchani bodol kráľovnú dýkou do hrudníka v oblasti srdca.

Parčík

Už 19. septembra 1898 vyšlo od ministra poľnohospodárstva Ignáca Darányiho nariadenie pod číslom 71 544 na výsadbu pamätných stromov kráľovnej Alžbety. Podľa nariadenia boli na výsadbu odporúčané lipy, smutné vrby, buky a stále zelené ihličnany. Boli v ňom stanovené aj termíny na podávanie správ o realizácii nariadenia.

V priebehu necelého roka sa na vyjadrenie úcty k obľúbenej panovníčke vysadilo na území vtedajšej monarchie, a teda aj na území dnešného Slovenska, viac ako dva a pol milióna rôznych stromov. Časť z nich sa dodnes zachovala aj v Banskej Bystrici, v parčíku pri Medenom Hámri, kde bolo vysadených vyše štyridsať líp, javorov a jelší.

Okrem tejto lokality boli v Banskej Bystrici pri tejto príležitosti vysadené stromy ešte aj v Hronskej ulici, pri erárnom nákladisku dreva, pred budovou lesmajstra a na ihrisku novej detskej škôlky. Bohužiaľ, tieto stromy sú už nenávratne stratené. V čase socializ-

mu sa im totiž neprípadoval veľký význam, takže na niektoré aleje sa pozabudlo a časť z nich bola zničená alebo vyrúbaná. Podobný osud postihol aj stromy pri Medenom Hámri, ktoré pochádzajú z rovnakého obdobia. Po tom, čo pri rozširovaní cesty v roku 1983 väčšinu pôvodných líp a javorov vyrúbali, z pôvodne veľkej aleje v Medenom Hámri, ktorú tvorili stromy vysadené ešte v rokoch 1898 – 1899, zostalo iba torzo pozostávajúce z deviatich líp veľkolistých a jedného javora horského.

Pamätník kráľovnej Alžbety

Na základe dendrologického výskumu z roku 2013, ktorý potvrdil vek stromov, sa začalo s postupnou revitalizáciou torza pôvodného parku. V rámci tejto obnovy v ňom umiestnili pamätník Alžbete Bavorskej, ktorý bol 26. júna 2014 slávnostne požehnaný.

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

NEHNUTEĽNÉ

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

PRÍRODNÉ PRIESTORY

5 | 2011 |

Rudlovský medokýš

Medokýš na Štiavničkách

Urpín

Park pod Pamätníkom SNP

2011

Ľaliovník na evanjelickom cintoríne

2 | 2012 |

Prameň a tok Bystrice

Lipa pri evanjelickej fari v Radvani

PRAMEŇ A TOK BYSTRICE

Veľká Fatra – Kráľova studňa

Názvy Harmanecký potok, Lira, Teja, Bystrička a Bystrický potok predstavujú len niektoré mená z histórie pre označenie potoku Bystrica. Ten preteká cez Banskú Bystricu a vlieva sa do Hrona pri Štadlerovom nábreží. Dnes ju Banskobystričania poznajú predovšetkým pod názvom Bystrica, Bystrička, alebo Bystrický potok. Samotné pomenovanie „Bystrica“, ktoré predstavuje čistú, rýchlo tečúcu vodu – bystrinu, sa dostalo aj do názvu mesta, kde v latinskom texte privilégií z roku 1255 sa mesto označuje iba ako Bystrica.

Horný tok Bystrice

Vodný tok Bystrica pramení severne od Banskej Bystrice pri neďalekej Kráľovej studni v Starohorských vrchoch, v nadmorskej výške približne 1260 m n. m. Spolu so Starohorským potokom patrí k menším vodným tokom, ktoré majú rozvetvenejšiu riečnu sieť. Postupne od svojho prameňa preteká smerom na juh a z oboch strán

priberá niektoré menšie potoky. Po prekonaní dlhej a turisticky vyhľadávanej Bystrickej doliny priteká do Dolného Harmanca, ale ešte pred ním priberá z pravej strany v nadmorskej výške okolo 495 m n. m. potok Harmanec (jeho celková dĺžka 6,4 km). Pred obcou Harmanec následne prijíma z údolia Veľké Cenovo pravostranný prítok Cenovo. Po prekonaní obce Harmanec priberá zas pravostranný prítok Košiarsky potok a ľavostranný prítok Starohorský potok. V týchto miestach sa vlieva potok Bystrica do Starohorských vrchov, kde preteká cez obce Ul'anka, pričom zľava prijíma Banský potok, a cez Jakub. Pravostranný prítok Laskomer priberá potok Bystrica už na území Banskej Bystrice a tiež Zvolenskej kotliny, pričom sa následne v nadmorskej výške asi 349 m n. m. vlieva do rieky Hron.

Tok preteká pozdĺžnym zlomom, no pozdĺžny profil potoka Bystrica má nepravidelný charakter so strmšími a miernejšími úsekmi. To zapríčiňuje výskyt priečných zlomov pozdĺž profilu, ako aj striedaním odolnejších a menej odolných hornín voči vodnej erózii.

Povodie Bystrice spolu so Starohorským potokom má z hľadiska zásobovania pitnou vodou mimoriadny význam. Potok Bystrica môžeme zaradiť do oblasti so snehovo-dažďovým typom režimu odtoku, s maximálnou vodnatosťou v mesiaci apríl, keď sa topí v horách sneh, a s najnižšou v mesiacoch január – február a september – november, keď je výskyt zrážok nižší. V extrémnych situáciách sa môže prítok potoka Bystrica meniť, čo môže využitelnosť tohto toku obmedziť. Takéto situácie sa môžu vyskytnúť v obdobiach mimoriadne veľkého prítoku ako 26. 8. 1973, keď bol prítok v Jakube na maximálnej hodnote 62,8 m³/s. Minimálny prítok počas obdobia s nízkym množstvom zrážok bol 22. 8. 1973, keď mal nameranú hodnotu 0,65 m³/s na tej istej vodomernej stanici (za normálneho stavu je prítok v auguste na vodomernej stanici v Jakube 2,58 m³/s). Teplota vody potoku Bystrica má priemernú ročnú teplotu na vodomernej stanici Jakub 7,1 °C, čo je o 0,7 °C menej ako teplota vody v rieke Hron v Banskej Bystrici.

Na brehoch potoka Bystrica, ktoré sú menej prevzdušnené, ale majú vysoký obsah živín, sa vyskytujú oglejené pôdy. Vegetácia popri toku sa v minulosti vyvinula do úzkych formácií lužných lesov, no v súčasnosti sa zachovali iba lokálne pozostatky týchto lesov. Dnes na brehoch môžeme vidieť najmä jelšu sivú, jelšu lepkavú, jaseň štíhly a viacero krovitých porastov.

Samotný potok Bystrica v toku i jeho prítoky sú bohaté na výskyt pstruha, no tento vodný život bol redukovaný pôsobením odpadových látok z Harmaneckých papierní. V nedávnej minulosti sa preto vybudovala jedna z najmodernejších biologických čistíčiek odpadových vôd na Slovensku, ktorá celú situáciu posunula k pozitívnemu rozvoju života. Vodný tok je životným priestorom pre živočíchy, ktoré sú reprezentované živočíšnym spoločenstvom bystrín (napr. pstruh potočný), živočíšnym spoločenstvom brehov (skokan zelený) a živočíšnym spoločenstvom mokradí a studničiek (mloky).

Potok Bystrica preteká centrálnou časťou Banskej Bystrice

LIPA PRI EVANGELICKEJ A. V. FARE

V RADVANI

Lipy sú majestátne voňavé stromy, v kultúrnej krajine často vysádzané ako pamätne a rodové stromy. Ich vek a úctyhodné rozmery sú zrkadlom ubehnutého času a prostriedkom, aby sme si prostredníctvom nich pripomínali významné udalosti a osobnosti uplynulých období.

K európskym druhom patrí lipa malolistá (*Tilia cordata*) a lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*). Na našom území sa prirodzene vyskytujú v zmiešaných listnatých lesoch alebo vysadené v parkoch, alejách, na pamätných miestach a v záhradách. Sú to príbuzné dreviny, ktoré sa medzi sebou krížia. Vzájomne ich môžeme od seba odlíšiť na základe rozdielnej doby kvitnutia a podľa špeciálnych znakov na listoch a plodoch.

Aj so životom básnika Andreja Sládkoviča sú späté tri lipy, ktoré mapujú jeho pôsobenie v našom regióne a sprevádzajú ho aj na mieste jeho posledného odpočinku. Dve z nich – hrochotská lipa malolistá pri evanjelickom kostole v Hrochoti a Sládkovičova lipa veľkolistá na evanjelickom cintoríne v Radvani – boli zaradené do kategórie „Chránený strom“. Tretia lipa veľkolistá rastie v dvornom trakte Evanjelického a. v. farského úradu v Radvani. Bola zasadená na farskom dvore, keď tu v rokoch 1847 až 1872 Andrej Sládkovič pôsobil.

Do dnešných čias sa práve táto zachovala ako statný strom, tak trochu ukrytý pred zrakom verejnosti. Lipa rastie na pomerne obmedzenom priestore – medzi stenou evanjelickej fary, jej príslušenstvom a susediacim nákupným centrom. Vo výške 130 cm dosahuje obvod kmeňa 412 cm. V minulosti bol strom poškodený a následne ošetrovaný odstránením hlavného nosného konára aj konárov v dolnej časti kmeňa. Žiaľ, dokumentácia o zásahu sa nezachovala. V súčasnosti je rezná, pravdepodobne aj ošetrovaná rana zakrytá drevenou platňou. Po jej šikmej ploche steká dažďová voda na kmeň a spôsobuje premokanie kôry stromu. Strom by v súčasnosti potreboval odborné posúdenie stavu, a následne aj ošetrovanie.

Lipa veľkolistá pri evanjelickej a. v. fare v Radvani

V roku 2012 bola lipa pri evanjelickej fare zapísaná do *Zoznamu pamätihodností mesta Banská Bystrica*. Iste jej to miesto prináleží, pretože je svedkom histórie Radvane aj života Andreja Sládkoviča. Veríme, že to bude prínosom a zachová sa pre budúce generácie Bystričanov.

Lipa veľkolistá je stromom s mohutnou hustou, nie veľmi širokou korunou. Kôra je tmavosivá až sivohnedá, nie hrubo ani hlboko ryhovaná. Listy sú srdcovitého tvaru, skoro také dlhé ako široké. Na okraji sú vrúbkovane pílkovité. Na spodnej strane listu sa v pazuchách žiliek nachádzajú chumáčiky belavo sfarbených chlupov. Kvety sú zoskupené do vrcholikového súkvetia v počte dva až šesť. Plodom je plstnatý oriešok s vystupujúcimi rebrami. Lipa veľkolistá kvitne o dva až tri týždne skôr ako lipa malolistá. Lipy sú významnými drevinami využívanými vo farmácii, včelárstve a rezbárstve. Pochádzajú z obdobia vzdialeného viac ako dvadsať miliónov rokov. Možno práve preto sa stali národnými symbolmi a ľudia si ich veľmi ctili. Veríme, že si ich aj naďalej ctiť budú.

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

NEHNUTEĽNÉ

TECHNICKÉ PAMÄTIHODNOSTI

2 | 2011 |

Regulátor vody na potoku Bystrica

Torzo komína

1 | 2012 |

Železničný podchod

2 | 2013 |

Starý pivovar

Banskobystrické Horné hrable

ŽELEZNIČNÝ PODCHOD POD JESENSKÝM VRŠKOM

Harmanecká papiereň na začiatku 20. storočia patrila medzi najväčšie papierenské závody vo vtedajšom Uhorsku. Pre jej ďalší rozvoj bolo potrebné vybudovať železničné spojenie s mestom Banská Bystrica a tak priamo napojiť papiereň na celouhorskú železničnú sieť. Súčasťou tejto trate bol aj železničný podchod pod Jesenským vrškom.

Koncesia na jej výstavbu bola udelená uhorským ministerstvom obchodu 1. júla 1913 pod č. 48440 budapeštianskym podnikateľom – Stavebnej firme Frieda a Adorján a Ing. Viliamovi Fórisovi. Železnica bola do prevádzky odovzdaná 31. októbra 1913.

Začínala na hlavnej stanici v Banskej Bystrici (ktorá sa v tom období nachádzala v miestach súčasného mestského úradu), ďalej viedla smerom na obec Majer, pred ktorým veľkým oblúkom odbočila na kopec Bánoš

a smerovala ponad nemocnicu (súčasná Stará nemocnica), prechádzala po úpätí kopca Stráže, až sa dostala do údolia potoka Bystrica, kde v km 4,815 bola postavená železničná zastávka a podchod. Od tohto podchodu a zastávky trať klesala k železničnej stanici Kostiviarska, odkiaľ pokračovala cez Jakub, Uľanku až do cieľovej stanice Harmanec – papiereň.

Zachovalý železničný podchod na trati Banská Bystrica – Harmanec

Významnou pamiatkou po tejto železničnej trati v Banskej Bystrici je práve železničný podchod. Napriek tomu, že železničná trať bola zrušená, železničný podchod sa nám zachoval do súčasnosti. Dnes sa už nenachádza na okraji mesta, ale vo vlastnom mestskom intraviláne a dá sa ním prejsť z Bakošovej ulice napr. k štátnemu archívu alebo Gymnáziu Andreja Sládkoviča. Kamenný, oblúkovito klenutý podchod s letopočtom 1929 spolu s príslušnou budovou zastávky tvoria dodnes najzachovalejšiu časť trate, ktorá si zasluhuje našu pozornosť a ochranu.

BANSKOBYSSTRICKÉ HORNÉ HRABLE

Dnes už zaniknuté Horné hrable predstavovali vo svojej dobe vzniku významné vodotechnické dielo, ktoré slúžilo na zachytenie splavovaného dreva po rieke Hron zo vzdialenejších lesov. S rozvojom baníctva a hutníctva v oblasti Banskej Bystrice sa od 16. stor. začali postupne vytrácať okolité lesy, a preto bolo potrebné chýbajúce drevo dopravovať zo vzdialenejších oblastí. Už v roku 1535 príslušná komisia navrhla, aby sa potreba dreva riešila splavovaním dreva a odporučila sa stavba vodných hrabiel na jeho zachytávanie. Ak by sa zvolila iná forma dopravy drevnej suroviny, ako splavovanie po rieke Hron, mohla sa ťažba v baniach výrazne predražiť a prípadne zapríčiniť jej nerentabilitu.

Samotná stavba Horných hrabí začala v roku 1548 podľa návrhu lesmajstra Wolfganga Hohenwartera z roku 1547 a predstavovala rozhodujúci prvok pre celkový rozvoj baníctva v regióne. Pôvodné hrable sa vybudovali na pozemku siahajúcom od dolného Majera po komorský most, ktorý komora získala výmenou pozemku od mesta. V súčasnosti by sme ho lokalizovali do dnešnej mestskej časti Uhlisko neďaleko rybníka. Pozemok od mesta, určený na výstavbu, predstavoval rozlohou 1135 a pol banských siah (4 084 m²). Vybudované hrable sa tiahli v dĺžke 90 siah (170,69 m) a boli podopreté štyridsiatimi kamennými schránkami s dĺžkou 15 stôp (457 cm).

Drevo zachytené na hrabliach

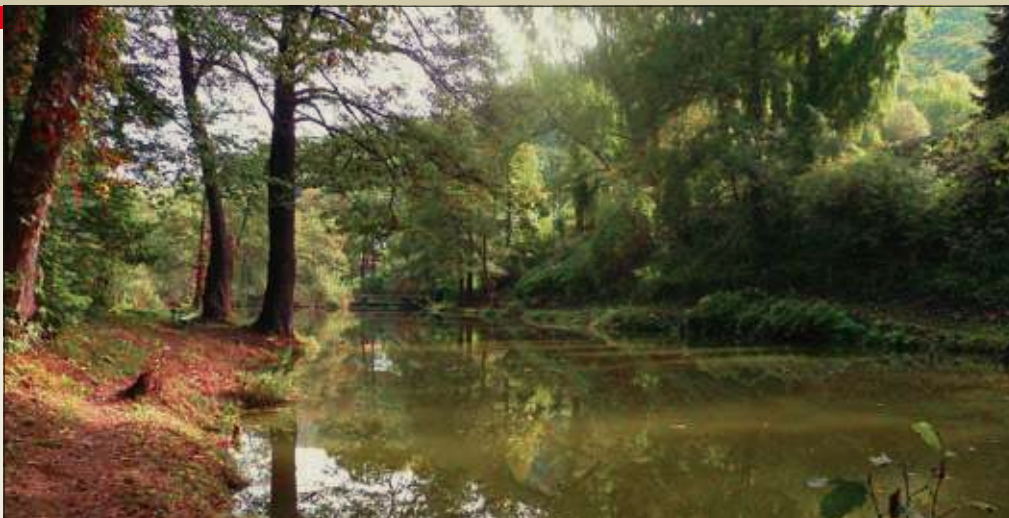

Výstavba hrabí umožnila predovšetkým zásobovanie banskobystrických hút lacným palivovým drevom. Drevo zachytené na hrabliach sa triedilo a postupne usmerňovalo do jednotlivých menších kanálov, z ktorých sa ručne vyberalo na blízke skládky.

Nákres Horných hrabí zo začiatku 20. stor.

Drevná surovina, ktorá sa sem dopravovala po rieke, sa z väčšej časti použila na pálenie dreveného uhlia, ktoré sa vyrábalo na hrabľových uhliskách. To ovplyvnilo aj budúce pomenovanie mestskej časti Uhlisko, kde je aj dnes viditeľné čierne zafarbenie pôdy – dôsledok tejto dlhotrvajúcej činnosti. Postupom času bolo drevené uhlie v 19. stor. nahradzované kvalitnejším kamenným uhlím. Krátko po vybudovaní Horných hrabí sa v roku 1549 na opačnej strane mesta zriadili aj Dolné hrable, zásobujúce drevom príslušnú Novú hutu, situovanú pod dnešným okresným úradom. Ich prevádzka trvala až do roku 1890.

Rybník

Prevádzka hrablí bola v priebehu svojej dlhej existencie prerušená viacerými povodňami, ktoré sa na rieke Hron pravidelne vyskytovali. Väčšie povodne, ktoré samotné hrable poškodili, boli v rokoch 1687, 1784, 1813, 1853 a 1899.

Vybudovanie vodných hrablí neumožnilo plťiam z Horehronia plavbu južnejšie od Banskej Bystrice. Z tohto dôvodu sa vďaka vedľajšiemu ramenu Hrona vybudoval nový Koháryho kanál. Okrem údržby samotnej stavby hrablí si pozornosť vyžadovalo aj koryto Hrona.

Úpravy sa týkali najmä spevnenia brehov, alebo odstránenia vegetácie, čím sa mala eliminovať možnosť zachytenia dreva mimo hrablí. Ak by sa splavované dreva zachytávali na brehoch, mohli sa skrížiť a začať vytvárať vysokú kopu dreva na jednom mieste, čím sa splavovanie znemožnilo. Brehy sa tiež spevňovali regulovanou výsadbou stromov, ktoré dobre znášajú mokré prostredie ako napríklad vrby, jelše a osiky.

Postupnou modernizáciou dopravy sa prestalo využívať splavovanie dreva aj na rieke Hron; so splavovaním dreva sa definitívne skončilo až v roku 1908.

Detail múrika

Rozvoj železničnej dopravy a úpadok hutníctva predurčili toto výnimočné vodné dielo k jeho postupnému zrušeniu, ktoré sa zavŕšilo v roku 1913, keď sa činnosť Horných hrablí úplne zastavila. Horné hrable plnili svoju funkciu pri splavovaní dreva po Hrone dlhých 365 rokov a po tejto vodotechnickej stavbe dnes prakticky nezostalo nič, okrem menších pozostatkov z jej múrov a pilierov.

STARÝ PIVOVAR

V Banskej Bystrici sa už v stredoveku varilo pivo skoro v každom dome. V roku 1524 sa toto právo zakotvilo aj v jednom článku nových mestských výsad vydaných panovníkom. Rodina Herritzovcov pôvodne varila pivo na majetku v Ulmanke (dnes Uľanke) pri Banskej Bystrici. V polovici šesťdesiatych rokov 19. storočia sa začali budovať objekty pivovaru v dvorných traktoch domov č. 6 a 7 na Hornom námestí (dnes Námestie Štefana Moysesu).

Unikátna zavesená reťazová strecha v dome č. 7

Domy na Hornom námestí č. 6 a č. 7 (zľava) boli súčasťou pivovaru; na prízemí domu č. 6 bola prevádzka Pivovarskej reštaurácie (miesto domu č. 8 stojí budova Slovenskej sporiteľne)

Pivovarnícky komplex budov pozostával zo skladov, sladovníckych humien, sladovníckeho hvozdu, varne, skladov a dielní. Časť výrobných technológií bola umiestnená v dnes už neexistujúcich pivniciach a staviskách „Na Troskách“, v miestach kde sa nachádzala obchodné centrum Európa. Objekty pivovaru sú jednou z posledných priemyselných architektur v našom meste.

Svetovým unikátom je strešná konštrukcia na dome č. 7. Ide o zavesenú reťazovú strechu, zhotovenú podľa projektu českého architekta Bedřicha Schnircha pri rekonštrukcii objektu v roku 1826. Ako materiál boli použité oceľ a liatina.

STARÝ PIVOVAR

Dnes je strecha pokrytá azbesto-cementovými šablónami, uchytenými na drevenom latovaní, a zaatikový žľab je pokrytý pozinkovaným plechom.

V dome č. 6 sa na poschodiach nachádzali byty a na prízemí Pivovarská reštaurácia. V dome č. 7 boli rovnako byty, vrátane bytu prokuristu, hostinec, kancelárie pivovaru, vrátnica a vo dvore kočiareň pre potreby rodiny. Zaujímavosťou je, že obidva domy boli v úrovni prvého poschodia stavebne prepojené a byt orientovaný do námestia, ktorý sa tu nachádzal, tvoril jeden celok. K samotným objektom pivovaru na Hornom námestí patrila ešte sýpka pod kalváriou (objekt stojí dodnes) a pivnice pod Urpínom.

Po smrti Rudolfa Herritza v roku 1901 už rodina pivovar neprevádzkuje, ale dáva ho do prenájmu. Nájomcom pivovaru sa stáva Jozef Grün so synom (zrejme za účelom zakrytia židovského pôvodu si syn Armin neskôr pomaďarčil priezvisko na Zolnay). V roku 1942 Zolnay priberá do podniku za spoločníka Ján Beňuša – úradníka z Národnej banky, ktorej sídlo bolo na Námestí SNP č. 23.

Podľa zdrojov Ústavu pamäti národa, bansko-bystrický pivovar a sladovňa prešiel procesom arizácie. V roku 1945 bola na celý majetok uvalená národná správa. Obytné budovy spravoval Viliam Slobodník, pivovar a sladovňu Ján Beňuš. Kazimír Herritz ešte ako maloletý odpredal celý pivovar v roku 1948 rodine Beňušovcov. Na základe výmeru Povereníctva potravinárskeho priemyslu zo dňa 15. februára 1951 sa vlastníkom pivovaru stáva Československý štát v správe Stredoslovenských pivovarov, národného podniku v Turčianskom Sv. Martine, neskôr Pohronských pivovarov, národného podniku vo Vyhniciach, a Pivovarov a sladovní, národného podniku v Bratislave.

Po dokončení nového pivovaru Urpín v Kráľovej v roku 1971 bola výroba piva v centre mesta ukončená a pôvodné pivovarnícke objekty schátrali. (Stredoslovenské pivovary a sódo-kárne, národný podnik Martin, následne Pivovary a sladovne, š. p. Martin).

Dnešná podoba objektov starého pivovaru

Objekty pôvodného pivovaru boli dlhé roky predmetom reštitučného sporu, ktorý stále nie je definitívne uzavretý. A práve aj dlhotrvajúce súdne konanie sa podpísalo na súčasnom stave celého areálu.

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

NEHNUTEĽNÉ

ARCHITEKTÚRA

11 | 2011 |

Ekonická fakulta UMB

Fontána na Námestí SNP

Poštový úrad (MPR)

Slovenská sporiteľňa (MPR)

2011

VŠZP

Stredoslovenská energetika

SÚSCCH

ZŠ Slobodného slov. vysielateľa (MPR)

2011

ZŠ s MŠ Štefana Moyses (MPR)

Zvonice 2011

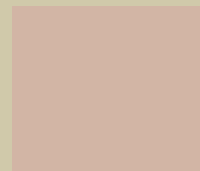
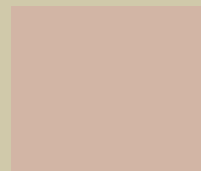
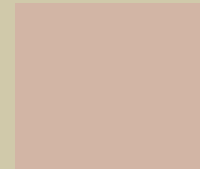
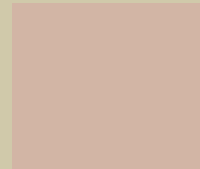

Železničná stanica

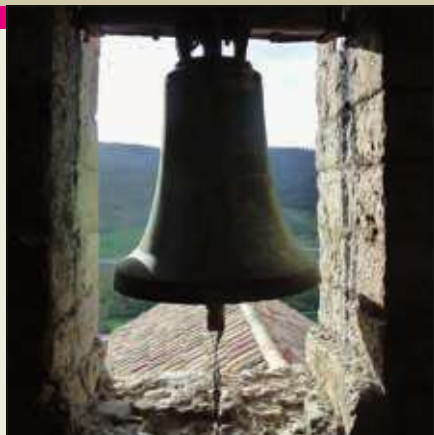
1 | 2012 |

Zvonice 2012

ZVONICE V BANSKEJ BYSTRICI

Tento typ sakrálnych stavieb – popri kostoloch, kláštoroch, kaplnkách, cintorínoch a iných stavbách – výrazne dopĺňa obraz duchovnej kultúry a jej celkový vývoj v meste Banská Bystrica. Na území mesta sa nachádzajú zvonice v mestských častiach Sásová, Rudlová, Podlavice, Skubín, Kremnička, Rakytovce, Majer, Senica a Kostiviarska. Boli budované predovšetkým popri hlavných cestách na centrálnych priestoroch spomínaných mestských častí, ktoré v minulosti fungovali ešte ako samostatné obce.

Jednotlivé zvonice sa od seba mohli odlišovať nielen dobou vzniku, ale aj materiálom, z ktorého boli vybudované. V minulosti sa stavali drevené, kamenné, polomurované, a tiež murované, čo je aj prípad banskobystrických zvoníc. V súčasnosti sa budujú aj novodobé zvonice z modernejších materiálov, akým je napríklad oceľ. Vo všeobecnosti sú zvonice nízke stavby, aj keď v niektorých prípadoch môže výška zvonice prevyšovať i desať metrov.

Počas celého roka sa zvonice využívali na zvonenie v širšej škále cirkevných udalostí. S niektorými druhmi zvonenia sa môžeme stretnúť vo väčšom geografickom priestore, ale niektoré môžu vychádzať z miestnych tradícií a rôznych príležitostí. Používanie zvonov v rámci celého roka sa vždy muselo riadiť vopred stanovenými a všeobecnými pravidlami. Jedným z najčastejších bolo

zvonenie na modlitbu, ktoré sa oznamovalo trikrát denne. Spravidla trvalo približne tri minúty, čo predstavovalo dostatok času na odrieknutie textu modlitby.

Zvonenie v banskobystrických zvoniciach sa vykonávalo tradičnou technikou, pri ktorej sa zvon dal do pohybu za pomoci ľudskej sily. Toto zvonenie je aj v dnešnej dobe najefektívnejšie a zároveň najšetrnejšie k samotnej dĺžke života zvonu vo zvoniciach a kostoloch. Okrem toho sa takto dosahovalo optimálneho zvuku pri zvonení a súčasne nevyhnutne a aktívne zapájalo ľudský prvok (zvonárov) do bohoslužobných a liturgických obradov. V minulosti si samotné obce na zabezpečenie týchto aktivít aj ustanovovali jednotlivých zvonárov, ktorí sa o zvoncu aj starali a boli za tieto služby zaplatení podľa možnosti danej obce.

Najlepšie zachovaná a zároveň najvyššia zvonica v Banskej Bystrici je v časti Sásová. Zviditeľnila sa aj vďaka buste Milana Rastislava Štefánika, ktorá je pred ňou umiestnená, a je unikátna tým, že je na nej znázornený bez svojej generálskej čiapky. Ďalšia zvonica, ktorá aj dnes slúži obyvateľom a dostala sa do povedomia verejnosti, sa nachádza v mestskej časti Rakytovce, v centre bývalej obce. Bola postavená na začiatku 20. storočia a v súčasnosti je využívaná aj počas voľieb ako volebná miestnosť. Jej ďalšie bývalé využitie pre obec ako hasičskej zbrojnice dokumentuje nápis na jej priečelí „Ohňohasičská výstrojovňa“.

Zvonice sa okrem cirkevných udalostí využívali i pri iných udalostiach a mohli slúžiť aj ako strážnice. Hlásilo sa nimi ohrozenie blížiacim sa nebezpečenstvom (požiar) alebo čas a ďalšie udalosti, ktoré mohli predstavovať sviatky, pohreby, blížiace sa búrky, prípadne iné udalosti. V malých obciach, prípadne mestských častiach, predstavovala zvonica špecifický symbol a spôsob komunikácie medzi ľuďmi, bola tiež miestom ich stretávania. Zvonice v Banskej Bystrici slúžili súčasne pre obyvateľov katolíckeho i evanjelického vyznania.

ZVONICE VYHLÁSENÉ ZA PAMÄTIHODNOSTI

LEGENDA

● 2012	
– Kostiviarska	1
– Majer	2
– Rakytovce	3
– Senica	4
● 2011	
– Kremnička	5
– Podlavice	6
– Rudlová	7
– Sásová	8
– Skubín	9
(NKP Radvaň)	

ZVONICA RADVAŇ (NKP)

Objekt zvonice je súčasťou Kostola narodenia Panny Márie, ktorý je zapísaný v Ústrednom zozname pamiatkového fondu ako národná kultúrna pamiatka (NKP).

Roduan (1280), Radona (1287), Raduana (1291), Radwan (1402); predtým Radvaň nad Hronom

Prvé písomné zmienky o obci pod názvom Raduan pochádzajú z druhej polovice 13. storočia. Obec vznikla darovaním časti kráľovského územia rybárovi Radunovi a jeho synom. V období feudalizmu patrila šľachtickému rodu Radvanských. Obec preslávili remeselníci, najmä hrebenári, nožiari, sanítári a hlavne široko-ďaleko známe radvanské jarmoky.

V roku 1964 bola obec zlúčená s obcou Kráľová do obce Radvaň-Kráľová. Tá bola o dva roky neskôr pripojená k Banskej Bystrici.

ZVONICA 2011 — PODLAVICE

PODLAVICE

Olerdorf, Olorsdorf (1390), Podlavicha (1402), Podlawnycha (1404), Olerdorf, Podlawicz (1454 – 1456), Podlawycza (1470), Podlawitz (1473), Indorf alias Podlawycz (1543)

Prvá zmienka o Podlaviciach pochádza zo 14. storočia, keď patrila ťažiarovi Petrovi Karlovi. Začiatkom 15. storočia zemanom Radvanskovcom, potom banským podnikateľom Jungovi, Vilhelmovičovi, Ernstovi, Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti, do roku 1848 banskému eráru a mestu Banská Bystrica. V 18. až 19. storočí boli Podlavičania známi ako povozníci. Zvonica je z 18. storočia.

Kedysi samostatná obec bola v roku 1960 spojená s obcou Skubín a niekoľko rokov niesla pomenovanie Laskomerské. Dnes je súčasťou Banskej Bystrice.

ZVONICA 2011 — KREMNIČKA

KREMNIČKA

Keremchay (1291), Keremnicze (1295), Kremnicze (1296), Kremnichka (1420), Cremnichka (1422), Kermechke (1430), Cremniczka (1506), Kremniczka (1535), Kormecschke, Kremnička, Kremnischka (1786)

Písomne je doložená z roku 1291. Najskôr patrila zvolenskému panstvu, neskôr drobným zemanom (Nemes, Barla, Polkoráb, Majtén, Liptay, Súčovský a i.). Pôvodní obyvatelia sa zaoberali poľnohospodárstvom, povozníctvom a hrnčiarstvom.

Kremnička vošla do povedomia verejnosti masovými popravami počas druhej svetovej vojny. Pod vŕškom na mieste masakry sa vypína Pamätník obetiam fašizmu.

K mestu Banská Bystrica bola pripojená v roku 1970.

ZVONICA 2011 — RUDLOVÁ

RUDLOVÁ

Villa Rudelini (1390), Rydelfolwa (1435), Rwdelsdorf (1485), Rudeldorf (1593); Rudlová

Bola založená v 14. storočí na území Banskej Bystrice. Názov dostala podľa richtára Rudelina. Obyvatelia boli roľníci, neskôr aj ako remeselníci chodili do mesta predávať svoje výrobky. Cestu do obce prepojila železničná trať na Harmanec.

Kedysi samostatná obec bola k Banskej Bystrici pripojená v roku 1966.

ZVONICA 2011 — SÁSOVÁ

SÁSOVÁ

Villa militis (1350), Zassfalwa (1400), Zassfalwa (1420), Sand Anthony (1485), Zassfalwa – Zenthenthal (1487), Anthoni (1503), Sachsendorfflein (1549), Sassowa, Sachsendorf (1786)

Prvá písomná správa je z roku 1350 ako Villa Militis (dedina rytiera), ktorej zakladateľom bol Mikuláš Sas, syn Ondreja, bansko-bystrického richtára. Bola poddanskou obcou Banskej Bystrice. Patrila rôznym zemanom a bansko-bystrickým mešťanom (Barla, Nemes, Gal, Polkoráb), v roku 1516 až 1848 mestu. Pôvodné obyvateľstvo sa živilo baníctvom a poľnohospodárstvom.

Mestskou časťou Banskej Bystrice sa stala v roku 1966.

ZVONICA 2012 — KOSTIVIARSKA

KOSTIVIARSKA

Villa Haynczmansdorf (1387), Sclavonicalis villa (1389), Hanczmannowa Wes (1477), Windischdorf (1505), Hanczmanowa villa (1520), Kozthfiliarska (1575), Kostwilariska (1631), Kostwiliarska (1698)

Obec bola založená v 13. storočí. Patrila dedičom prvého bansko-bystrického richtára Ondreja. Do roku 1546 patrila rôznym banským podnikateľom, sčasti mestu Banská Bystrica, potom do roku 1848 polovica mestu a polovica banskej komore. Za napoleonských vojen sa tu brúsili bodáky a šable vyrobené v zbrojárskej dielni v Kráľovej. Na prelome 18. – 19. storočia tu bola aj papiereň. V blízkosti obce postavili v roku 1936 jeden z prvých rozhlasových vysielačov na Slovensku.

K Banskej Bystrici bola pripojená v roku 1971.

ZVONICA 2011 — SKUBÍN

SKUBÍN

Scubin (1538), Skubín (1560)

História obce siaha do 15. storočia, má banícku aj poľnohospodársku tradíciu. Za feudalizmu patrila rodine Radvanských, s výnimkou rokov 1687 až 1696, keď ho vlastnila banská komora. Obyvatelia sa zaoberali furmančením a sezónnymi poľnohospodárskymi prácami v iných krajoch Zvolenskej župy. Bezprostredne susedí s Podlavicami, s ktorými pred pripojením k Banskej Bystrici istý čas tvorili spoločnú obec pod názvom Las-komerské.

K Banskej Bystrici bola pripojená v roku 1966.

Miestna zvonica je zo 17. storočia.

ZVONICA 2012 — MAJER

MAJER

Meyerhof (1454), Mayer (1473), Mairhof (1489), Mayrdorf (1490), Maiorfalwa (1523), Mayerdorf (1570), Majorfalva; Mayersdorf (1786)

Leží vo východnej časti aglomerácie. Ako Meyerhof sa spomína v roku 1454. Patrila bansko-bystrickým mešťanom Karlovi, Jungovi, Ernstovi a i., začiatkom 16. stor. sčasti mestu Banská Bystrica, potom Thurzovcom a napokon do roku 1848 banskej komore. V 17. až 19. storočí pracovali jeho obyvatelia ako povozníci a robotníci. Po roku 1945 ich zamestnávala výrobná prefabrikátov.

ZVONICA 2012 — RAKYTOVCE

RAKYTOVCE

*Rakitocz (1437), Rakotowicz (1521),
Rakythowcz (1549), Rakitovec (1786),
Rakytovec, tiež Rakovec*

Obec vznikla v 13. storočí. Za feudalizmu patrila zemianskym rodom Guba (15. stor.) a Zolnay (od 16. stor.). Obyvatelia sa popri poľnohospodárstve venovali výrobe nožov a hrebeňov. Historickú stavbu zvonice, ktorá má dva zvony, postavili začiatkom 20. storočia. V budove sa nachádza aj hasičská výstrojovňa.

Kedysi samostatná obec bola k mestu Banská Bystrica pripojená v roku 1971.

ZVONICA 2012 — SENICA

SENICA

*Senicha (1420), Zenica (1422), Sennicze (1467),
Zenycze (1497), Senicze (1786)*

Ako Senicha je v písomnostiach zaznamenaná v roku 1422. Jej územie patrilo viacerým feudálom a mešťanom (Nemes, Barla, Liptay, Radvanský a i.). Obyvatelia pracovali najmä ako povozníci.

HMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

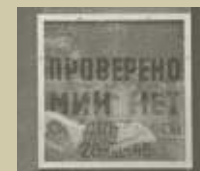
HNUTEĽNÉ

PAMÄTNÉ TABULE (PT) |
OZNAČENIA | HROBY | SOCHY | BUSTY

9 | 2011 |

Pamätný kameň
J. D. Matejovie

Tabuľky s označením
Provereno – min net

Keramické reliéfy

Pomník legionárov
I. svetovej vojny

2011

Pamätná tabuľa

Socha pápeža Jána
Pavla II.

Súsošie Moysesa
a Kuzmányho

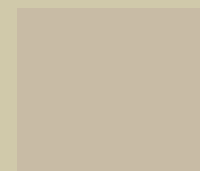

Označenie výšky vody
povodne v roku 1813

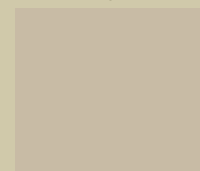
2011

Hrobka rodiny
Holeschovcov

PT Imrichovi
Žuricovi

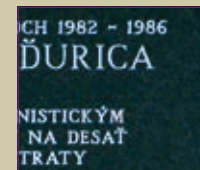
PT nespravodlivo
odsúdeným

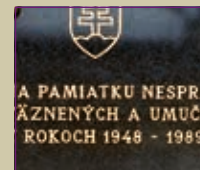
3 | 2012 |

Označenie výšky vody
povodne v roku 1974

PT nespravodlivo
odsúdeným

PT nespravodlivo
odsúdeným

1 | 2014 |

Hrobka rodiny
Bárczyovcov

PT nespravodlivo
odsúdeným

PT nespravodlivo
odsúdeným

PT nespravodlivo
odsúdeným

VÝŠKA VODY POVODNE V ROKU 1974

BENÁTKY PRI HRONE – POVODEŇ 1974

„Nekonečný cupot dažďa, rozvodnené potoky, zátopou hroziace rieky, nepretržitý sled mrakov, šedivosť, nostalgia – to je neutešený obraz tej tohoročnej jeseni, na akú si ani najstarší pamätníci nepamätajú.“

(Smer, 29. 10. 1974)

Pre väčšinu územia Slovenska boli počas celého leta a časti jesene roka 1974 charakteristické dlhotrvajúce výdatné zrážky, ktoré vyvrcholili v mesiaci október. Prechod frontálneho systému spojeného s tlakovou nížou v noci z 20. na 21. októbra 1974 spôsobil intenzívne zrážky, ktoré výrazne zdramatizovali situáciu na riekach Bodrog, Bodva, Hornád, Váh, Nitra, Slaná, Ipel, Rimava a Hron. Postupným nasýtením povodí riek tieto už nedokázali prijímať ďalšie prísuny vody a začalo dochádzať k jej vylievaniu z vodných tokov. Najväčšie problémy spôsobila rieka Hron, ktorá sa na viacerých miestach – v Brezne, Podbrezovej, Slovenskej Ľupči, Sliači, vo Zvolene, ako aj v samotnej Banskej Bystrici – vyliala z koryta do ulíc.

V období od 19. do 24. októbra 1974 pretieklo tokom Hrona v Banskej Bystrici viac ako 150 miliónov m³ vody. Povodeň vyvrcholila 22. októbra o desiatej hodine, keď výška hladiny dosiahla 494 cm pri prietoku 560 m³ za sekundu. (Pre porovnanie: priemerný ročný prietok je 27,9 m³ za sekundu). Podľa vtedajších prepočtov to bolo na úrovni tisícročnej

vody. Objem povodňovej vlny bol 185,782 milióna m³, čo je akoby mesto zaliala voda z polovice Oravskej priehrady. Pod vodou sa ocitli suterény a pivnice domov na dnešnom Štefánikovom nábreží (20 rodín bolo evakuovaných); zatopené boli cesty, bývalá autobusová stanica, areál závodu Smrečina a Uhlisko, ktoré zásobovali len na člnoch. V parku pod Pamätníkom SNP až po Hotel Lux, na mieste niekdajšieho meandra Hrona, vzniklo veľké jazero. Preliate boli takmer všetky mosty, cez ktoré sa prelievala voda, no tlaku vody odolali. Priechodný bol len železničný most.

Záplavy postihli aj Malachov, Kostiviarsku, Podlavice, Šalkovú, ako aj Radvaň, kde sa niekoľko podmočených starých domov zrútilo. Vznikli veľké materiálne škody. Vo vtedajšom bansko-bystrickom okrese bolo povodňou poškodených 267 domov, evakovali vyše 300 rodín, nezjazdných bolo 42 km štátnych a miestnych komunikácií, zaplavených bolo 3800 ha poľnohospodárskej pôdy a 30 km železničných tratí. Pri záchranných prácach zahynul vojak základnej vojenskej služby.

VÝŠKA VODY POVODNE V ROKU 1974

Kritická povodňová situácia sa v bývalom Stredoslovenskom kraji prejavila aj v narušení hospodárskej situácie kraja, spomalením a sklzmi vo výrobe. V dôsledku povodne došlo pri 23 ohrozených podnikoch v priebehu mesiaca október k nespĺneniu výrobného plánu v celkovej výške 91,7 milióna Kčs. Štyri závody museli na dlhšie obdobie prerušiť prácu. Na území Banskej Bystrice sa dôsledky povodne prejavili najmä v prevádzkach Tesly, Smrečiny, Slovenky, Pozemných stavieb a Prefy Sučany, závod Vlkanová. Silné dažde a vylievanie riek z tokov sa negatívne prejavili aj na realizácii jesenných poľnohospodárskych prác. Voda na území kraja najviac poškodila a znehodnotila zemiakové porasty (1 245 ha), kukuričné plochy (4 289 ha), jesenný osev zimnej pšenice (4 370 ha) a ozimnej repky (63 ha).

Od 24. októbra začali hladiny riek klesať a mohlo sa pristúpiť k odstraňovaniu škôd. Vodoznak tejto povodne bol svojho času umiestnený na sokli dispečerskej budky bývalej autobusovej stanice. Po zrušení autobusovej stanice sa však nezachoval. Pamiatkou na historickú povodeň je aj objekt novej Limnigrafickej stanice na ľavom brehu Hrona (oproti Základnej umeleckej škole) na Štefánikovom nábreží s vodoznakom na úrovni parapetnej dosky.

Na základe veľkého rozsahu povodňových škôd boli v nasledujúcich rokoch vykonané preventívne protipovodňové opatrenia a úprava koryta rieky Hron, s cieľom zamedziť opakovaniu tejto živelnéj pohromy. Od toho času zaznamenávame väčšinou len lokálne povodne na prítokoch Hrona, vznikajúce z výdatných lokálnych zrážok, prípadne pri intenzívnom jarnom topení snehu v povodí.

Štadlerovo nábrežie – pamiatka na veľkú vodu s vyznačením hladiny záplavovej vody

Benátky nad Hronom alebo jazero Lux

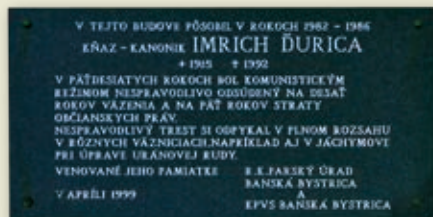
Hron obsadil aj cestu do Zvolena

IMRICHovi ĐURICOVI

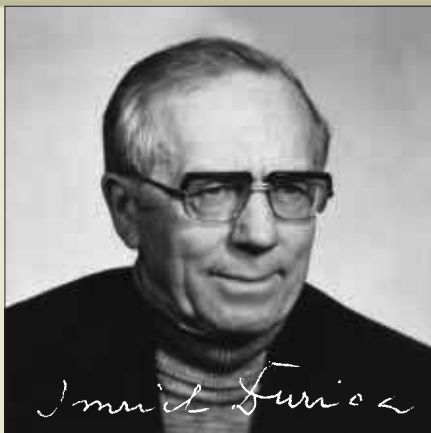

„V tejto budove pôsobil v rokoch 1982 – 1986 kňaz – kanonik Imrich Đurica (1915 – 1992). V päťdesiatych rokoch bol komunistickým režimom nespravodlivo odsúdený na desať rokov väzenia a na päť rokov straty občianskych práv. Nespravodlivý trest si odpykal v plnom rozsahu v rôznych väzniciach, napríklad aj v Jáchymove pri úprave uránovej rudy.“ Tento text možno od roku 1999 čítať na tabuli umiestnenej na múre Rímskokatolíckeho farského úradu na Nám. Štefana Moysesu pričinením banskobystrických politických väzňov.

Pamätná tabuľa

Imrich Đurica sa narodil 7. 10. 1915 v Detve, v malorolníckej rodine. Gymnázium absolvoval v Banskej Bystrici (1926 – 1934), teológiu na Univerzite Komenského v Bratislave (1934 – 1939). Biskup Andrej Škrábik si ho vybral za aktuára a vtedy prišiel do Banskej Bystrice po druhý raz (1949 – 1950). Tu bol zatknutý Štátnou bezpečnosťou a za vieru odsúdený. Väznili ho (1950 – 1960) v Banskej Bystrici, Bratislave, Prahe, Leopoldove, Mladej Boleslavi, Jáchymove, Valdiciach a Ilave. Po prepustení pracoval ako zásobovač mlieka v Rimavskej Sobote (1960 – 1969). V čase politického odmäku sa dostal do nášho mesta za správcu katedrály (1969 – 1990) a farnosti (1982 – 1986).

V zložitom období normalizácie sa Đuricovi podarilo oživiť duchovný život v Banskej Bystrici a jej okolí. Ústretovo pristupoval ku všetkým vrstvám obyvateľstva. Neúnavne sobášil, pochovával, spovedal, krstil, verejne i tajne, s rizikom, že opäť príde o miesto. Bol dobrým znalcom Starého zákona. Prejavoval sa ako erudovaný a schopný kazateľ, vlievajúci ľuďom nádej a východisko. Opravoval sakrálnu stavbu, ako mu to dovolil štát a stáli silu.

Stal sa „pravou rukou“ biskupa Jozefa Feranca, ktorý ho vymenoval za čestného kanonika (1974). Po Ferancovom penzionovaní odznelo Đuricovo meno v súvislosti s obsadením biskupstva. Neudialo sa tak zrejme kvôli jeho relatívne vysokému veku.

Po nástupe biskupa Rudolfa Baláža (1990 – 2011) sa stal riaditeľom biskupského úradu a učiteľom latinského jazyka na bohosloveckej fakulte. Po dovŕšení 75. roku odišiel do kláštora v Dunajskej Lužnej ako duchovný správca dominikánok (1990 – 1992). Biskupstvu jazykovo vypomáhal pri kontaktoch so zahraničím, až kým sa neprejavili následky z ožiarenia uránom.

Niekoľko mesiacov pred smrťou (12. 9. 1992) dosiahol Đurica plne oslobodzujúci rozsudok. Pochovaný je v Dunajskej Lužnej. V roku 2015 bol vyhlásený za čestného občana Banskej Bystrice in memoriam.

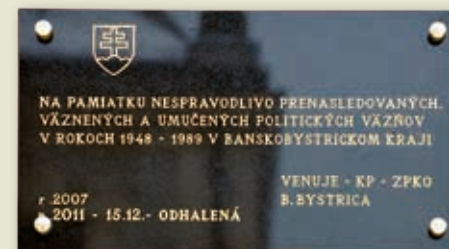
NESPRÁVODLIVO ODSÚDENÝM

Pamätná tabuľa s textom „Na pamiatku nespravodlivo prenasledovaných, väznených a umučených politických väzňov v rokoch 1948 – 1989 v Banskobystrickom kraji“ symbolicky pripomína utrpenie ľudí odsúdených v zinscenovaných procesoch počas komunizmu. Je spomienkou na tých, ktorí nespravodlivo trpeli za presvedčenie alebo vieru.

Konfederácia politických väzňov nechala tabuľu vyrobiť v roku 2007 z tmavého mramoru o rozmeroch 70 x 40 cm. Dlhší čas ležala v depozite. Žiadosti po konzultáciách na rôznych úrovniach riadenia rezortu spravodlivosti sa vyhovel až v roku 2011. Dňa 15. 12. 2011 bola pamätná tabuľa slávnostne odhalená za prítomnosti vtedajšej ministerky spravodlivosti Lucie Žitňanskej a predsedu regionálnej organizácie Zväzu protikomunistického odboja Ladislava Babalu.

Podľa Úradu dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu bolo v Československej socialistickej republike odsúdených na trest smrti pre politické trestné činy 248 občanov. Do väzenia bolo z politických dôvodov odsúdených vyše 205 000 ľudí, z nich asi 4 500 zomrelo počas výkonu trestu. Do táborov nútených prác bolo bez súdu zaradených asi 20 000 a do Pomocných technických práporov z politických dôvodov asi 22 000 ľudí.

Pamätná tabuľa

Budova Krajského súdu v Banskej Bystrici

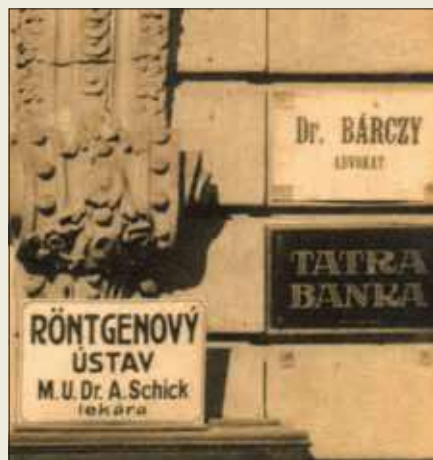

HROBKA RODINY BÁRCZYOVCOV

Bárczyovská hrobka sa nachádza na bývalom evanjelickom a. v. cintoríne v Radvani.

Podľa spomienok Renáty Murgašovej-Petrincovej, prvý kontakt Bárczyovskej rodiny s Radvaňou je z roku 1814, keď sa kežmarský obchodník Ján Bárczy (* 1786 – † 1836) oženil s Annou Markovičovou, dcérou radvanského súkennického cechmajstra Andreja Markoviča. Od tejto osudovej chvíle bola rodina Bárczyovcov spätá s Radvaňou.

Najvýznamnejšou osobnosťou bárczyovského rodu bol Dr. Emil Karol Bárczy (* 1878 – † 1960) – advokát, ktorý mal začiatkom 30. rokov 20. storočia svoju advokátsku kanceláriu na Dolnej ulici v budove Tatra banky.

Označenie advokátskej kancelárie Dr. Emila Bárczyho na priečelí budovy Tatra banky

V roku 1906 sa oženil s Ilonou Herritzovou. Spolu odkúpili v roku 1917 po Kolomanovi Radvanskom kaštieľ, ktorý sa neskôr začal nazývať Bárczyovský. Bohužiaľ, dnes sa z dvojkrídlového objektu v tvare písmena „L“ zachovala už len ruina. V roku 1930 zdedil Dr. Emil Bárczy spolu so svojimi súrodencami Oskarom a Annou dom na Dolnom námestí č. 12 (bývalá krčma Hušták), ktorý následne v roku 1937 predali Edelmannovcom.

Stav kaštieľa a jeho vstupná časť s bránou (Furmanská krčma) v roku 1971

Ruina Bárczyovského kaštieľa

HROBKA RODINY BÁRCZYOVCOV

Dr. Emil Bárczy zomrel 3. 2. 1960. Pochovaný bol do rodinnej krypty na evanjelickom a. v. cintoríne v Lazovej ulici. Jeho predkovia sú však pochovaní na starom evanjelickom a. v. cintoríne v Radvani.

Kamenná doska s rodinným erbom

Náhrobok, vystavaný z travertínových kameňov v tvare trojuholníka, má výšku 235 cm a základňa má dĺžku 400 cm. V strede náhrobku je umiestnená kamenná doska s rodinným erbom o veľkosti 55 x 70 cm.

Erb na doske dopĺňa nápis „radvanyi és szepesnadasdi BÁRCZY CSALÁD“. Na náhrobku sa nezachovala žiadna značka ani názov kamenárskej firmy, ktorá náhrobok vyhotovila. Podľa úmrtia prastarého otca a zakladateľa bárczyovskej dynastie Jána Bárczyho môžeme náhrobok datovať do prvej polovice 19. storočia. Svojím prevedením je jediným náhrobkom svojho druhu na banskobystrických cintorínoch. Náhrobok, aj napriek drobným chybám, je zatiaľ v celkom dobrom stave, no bude potrebovať opravu. Zdá sa, že je to okrem spomienok jediná hmotná pamiatka na rod Bárczyovcov, a preto by sme nemali dovoliť, aby skončila rovnako ako ich rodinné sídlo.

Náhrobok vystavaný z travertínových kameňov

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

UDALOSTI

5 | 2011 |

Medený Hámor

Staré noviny
literárního umění

Banícke povstanie
1525 – 1526

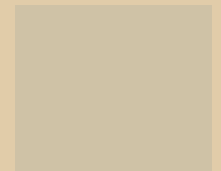

Udelenie mestských
privilégií

2011

Návšteva
Jána Pavla II.

3 | 2013 |

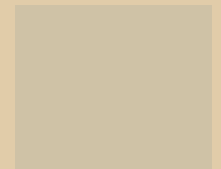
Erb mesta Banská
Bystrica

Thurzovsko-fugge-
rovská spoločnosť

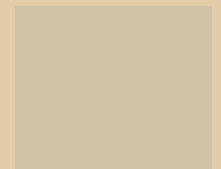
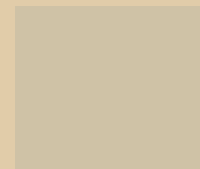
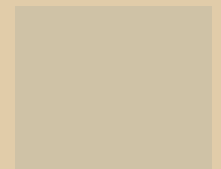
Návšteva princov

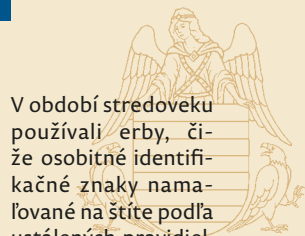
1 | 2014 |

Skoky na lyžiach
v Banskej Bystrici

ERB MESTA BANSKÁ BYSTRICA

V období stredoveku používali erby, čiže osobitné identifikačné znaky namalované na štíte podľa ustálených pravidiel, nielen fyzické, ale aj právnické osoby

Na území Slovenska už od 1. tretiny 13. storočia jestvovalo viacero miest a osád mestského charakteru, a práve v tomto storočí sa zrodili aj naše prvé mestské erby. Keďže Banská Bystrica v tomto období patrila do elitnej kategórie slobodných kráľovských a banských miest, erb získala medzi prvými. Presný dátum udelenia erbu panovníkom kvôli absencii písomných prameňov síce nepoznáme, ale najstaršia zachovaná banskobystrická pečať s mestským erbom je štýlovo identická s najstaršou pečaťou Banskej Štiavnice, ktorá pochádza z roku 1275.

Obsahom banskobystrického erbu je pritom modifikovaný štátny znak uhorského kráľovstva – tzv. mladší štátny znak Uhorska, ktorý sa používal za vlády dynastie Arpádovcov. Patrí teda do rovnakej skupiny mestských erbov, ako napr. erby Žiliny, Skalice, Šurian, Topoľčian a neďalekého Zvolena, ktoré tiež vznikli aktívnym pretvorením uhorského (v týchto prípadoch ale staršieho) štátného znaku.

Pôvodný mestský erb sa od toho súčasného mierne líšil. Najstaršia zachovaná pečať s mestským erbom je na listine z roku 1236 a obsahuje ranogotický trojuholníkový štít, ktorý je členený na deväť vodorovných polí (v heraldickej terminológii sú to štyri brvná). Nad štítom je umiestnené k sebe privrátené banícke kladivko a železko.

Veľký (slávnostný) erb mesta

Volnú plochu po bokoch erbového štítu vyplňajú nebeské telesá, na jednej strane dvanásťcípá hviezda (slnko) a na druhej polmesiac, pričom obe telesá sú hore a dole sprevádzané malými šesťcípmi hviezdikami. Po obvode je umiestnený majuskulný kruhopis

+ SIGILLVM · DE · BISTRICEBANA.

Toto najstaršie pečatidlo sa bez zmeny používalo až do polovice 15. storočia, keď ho nahradilo nové – so zmeneným mestským erbom. Obsahovalo neskorogotický štít, ktorý je sedemkrát delený – čiže členený už iba na osem vodorovných polí. Erb zároveň dopĺňa anjel vo funkcii nosiča štítu a dva jastraby vo funkcii strážcov štítu. Príčiny zmeny obsahu erbového štítu, ktorá spočívala v redukcii počtu vodorovných polí, nedokážeme vysvetliť. Vieme len, že Banskobystričania opustili vyše storočia používaný erb rovnako ako banícku symboliku a už sa k nim nikdy nevrátili.

Súčasný erb mesta Banská Bystrica je priamo odvodený práve z tejto pečate s nosičom a strážcami erbového štítu. Mestský erb spolu s vlajkou a pečatou predstavujú oficiálne symboly mesta, ktorých používanie upravuje osobitný štatút. Erb mesta sa môže používať v dvoch podobách. Jednoduchú alebo základnú formu predstavuje tzv. malý erb a tento má podobu iba samotného erbového štítu so znamením (štyri červené brvná v striebornom poli). Tzv. veľký alebo slávnostný erb je výtvarne bohatší – má podobu erbového štítu so znamením, ktorý je doplnený o anjela vo funkcii nosiča štítu a dvoch jastrabov ako strážcov štítu.

THURZOVSKO–FUGGEROVSKÁ MEDIARSKA SPOLOČNOSŤ

Ján
Thurzo

Jakub
Fugger

Rozvoj stredovekej Banskej Bystrice súvisel s ťažbou a spracovaním strieborno-medenej rudy. V roku 1495 založil v meste podnikateľ Ján Thurzo (* 1437 – † 1508) šplajsovaciu medenú hutu a hámor a skoncentroval produkciu medi a striebra. Postupne skúpil alebo prenajal bane v Starých Horách, Pieskoch a Španej Doline. V podnikaní sa spojil s nemeckým bankárom Jakobom Fuggerom (* 1459 – † 1525) z Augsburgu, jedným z najbohatších mužov v Európe. Od roku 1496 sa stal banskobystrickým mešťanom, majiteľom komorského domu; vlastnil bane, hutu, lesy a nehnuteľnosti; podporil aj vznik Bratiskej baníckej pokladnice.

Portrét Jakuba Fuggera a jeho manželky Sibylly Artztovej (1498)

Podpísaním predbežnej zmluvy 15. 11. 1494 a zakladacej zmluvy 16. 3. 1495 vytvorili Thurzovci a Fuggerovci banskobystrickú podnikateľskú spoločnosť. Thurzovsko-fuggerovská spoločnosť v časoch najväčšieho rozmachu vybudovala podnik, ktorý patril medzi najdokonalejšie v Európe. Prostredníctvom hlavného pokladníka spoločnosti Matheusa Schwartzsa sa do ekonomického systému spoločnosti dostalo i podvojné účtovníctvo.

Vyčerpávajúca práca a nedostatočné hygienické podmienky sa odrážali na zdravotnom stave baníkov a hutníkov. Fuggerovci preto v roku 1496 privedli do Banskej Bystrice nímí plateného lekára. Pre spoločnosť pracovali mnohí banskí odborníci – faktori, desiatky špecializovaných remeselníkov a veľa banských robotníkov. V rokoch 1521 až 1529 bol v službách aj Ján Dernschwam, ktorý sa vypracoval na významnú osobnosť slovenského baníctva 16. storočia.

Thurzov dom pred rokom 1929

Thurzovsko-fuggerovská mediarska spoločnosť kúpila v Banskej Bystrici štyri domy na hlavnom námestí: Oberhaus (horný dom), na mieste ktorého dnes stojí Katedrála sv. Františka Xaverského (vtedajší kapitulský kostol), Unterhaus (dolný dom) známy ako Kammerhof, ktorý v rokoch 1913 až 1914 dôkladne prestavali s priechodom na terajšiu Národnú ulicu, Mittelhaus (stredný dom), dodnes nazývaný Thurzov dom, v ktorom sídli Stredoslovenské múzeum. Vlastnili aj Stürtzerov dom, ktorý stál na mieste dnešného biskupského sídla.

THURZOVSKO-FUGGEROVSKÁ MEDIARSKA SPOLOČNOSŤ

Juraj Thurzo

V máji 1526 dal kráľovský dvor *Ungarische Handel* Fuggerovcom do prenájmu. Fugger sa toho už nedožil, zomrel v Ausburgu 30. decembra 1525. Thurzovci z podnikateľskej hry vypadli. Nevieme, či dobrovoľne, či ich odmietla fuggerovská strana. Alex Thurzo po prepustení z väzenia začal zmätky napravlvať vo funkcii kráľovského pokladníka. Kráľ Ferdinand I. ho čoskoro odškodnil – stal sa kráľovským miestodržiteľom.

Dnešná podoba Thurzovho domu

Po smrti Jána Thurzu prevzal vedenie jeho syn Juraj. Banskobystrický magistrát viedol s mediarskou spoločnosťou dlhodobý spor o porušovaní mestských výsad. Mesto síce prvý spor prehralo, no v nasledujúcom spore svoje práva už dokázalo potvrdiť. Po Jurajovom odchode do Nemecka nastúpili na jeho miesto bratia Alex a Ján Thurzo ml.

V roku 1523 sa skončilo obdobie prenájmu kremnickej banskej a mincovnej komory, krajina bola v hospodárskom rozvrate, spôsobenom aj zavedením menej hodnotnej drobnej mince *moneta nova* (1521) so zníženým obsahom striebra. V Banskej Bystrici a okolí vypukla séria vzbúr, ktoré prerástli do otvoreného povstania. Upokojenie sa nedostavilo ani po skonfiškovaní mediarskej spoločnosti a po zatknutí jej domácich „konateľov“ vrátane Alexa Thurzu (* 1490 – † 1543).

Minca *moneta nova*, ražená v roku 1521 v Budíne

Turecké nebezpečenstvo a politické pomery spôsobili, že Fuggerovci z mesta v roku 1546 definitívne odišli. Pri vyrovnávaní účtov mali smolu. Veľa listín zhorelo pri požiari mesta v roku 1500, iné boli vystavené iba na Thurzovcov. Po päťdesiatročnom hospodárení bola fuggerovská firma odškodnená za celý majetok mediarskej spoločnosti iba sumou 3 915 zlatých a 16 denárov. Kým Thurzovci pobudli v Banskej Bystrici viackrát, z Fuggerovcov mesto navštívil v roku 1538 iba jeden reprezentant – Ján Jakub Fugger, syn Rajmunda Fuggera.

Čistý zisk Fuggerovcov a Thurzovcov z banskobystrického medeno-rudného revíru predstavoval v rokoch 1495 až 1546 vyše dva a pol milióna zlatých. V uvedenom období sa Banská Bystrica stala križovatkou duchovného a technického života. Thurzovsko-fuggerovský mediarsky komplex prispel k mimoriadne čulým obchodným a spoločenským kontaktom stredoslovenských banských miest s Nemeckom, Českom, Poľskom, Sliezskom, a ďalšími vyspelými krajinami Európy.

NÁVŠTEVA PRINCOV JOZEFA, LEOPOLDA A ICH ŠVAGRA VOJVODU ALBERTA TEŠÍNSKEHO

Baníctvo na území dnešného Slovenska malo v minulosti mimoriadny význam. Slobodné kráľovské a banské mestá sa stali stredobodom záujmu samotnej panovníčky Márie Terézie, ktorá svojich synov, budúcich cisárov Jozefa II. a Leopolda II., vyslala na študijnú cestu. Pred dvestopäťdesiatimi rokmi sa úradníci v troch banských mestách – Banskej Štiavnici, Kremnici a Banskej Bystrici – dôkladne pripravili na vzácnu návštevu.

Symbolický kľúč od mestskej brány v Banskej Bystrici. Práca domáceho zlatníka z roku 1764. V hornej časti je erb mesta s vyrytým nápisom: A.1764.D.28.JUL

Jozef II.
Habsburský

Leopold II.
Habsburský

Albert
Sasko-Tešínsky

Princovia Jozef, Leopold a vojvoda Albert zavítali do Banskej Bystrice v sobotu 28. júla 1764. O trojdňovom pobyte v meste (hlavný pobyt mali v Banskej Štiavnici) si Leopold viedol podrobný denník. Z jeho úvodu sa dozvedáme:

„Vystúpili sme z koča pri Komorskom dome, stojacom uprostred námestia. Mesto je široko rozľahlé a jeho poloha je nádherná. Keďže pred tromi rokmi mesto ľahlo popolom, domy, ktoré boli sčasti opravené, zdajú sa byť celkom nové. Po obede sme si šli prehliadnuť huty v Tajove. Potom sme si pozreli hrable, ktoré zachytávajú palivové drevo a drevo určené na pálenie uhlia, a hať, čiže prie-hradu, ktorou sa plaví drevo alebo plte dolu Hronom.“ Princ ďalej chválí námestie s krásnou záhradou s pomarančovníkmi a bohatou flórou aj štrkom vysypanými chodníkmi. Uprostred je vodná nádrž s vodomietom. Neskôr princ opisuje technické parametre postaveného stroja, rebríky, po ktorých zostupovali baníci s kahancom do podzemia, a aj vozíky na vyváženie rudy. *„Vrch stroja predstavoval slnko, mesiac a päť planét, ktoré symbolizovali kovy nachádzajúce sa v baniach Uhorska, a zároveň ich výsosti cisára, cisárovnú, kráľa a nás troch,“* pokračuje princ vo svojom denníku a vracia sa opisom k námestiu, kde ho zaujala oproti kostolu jezuitov krásna socha s kamenným zábradlím. *„Po večeri sme sa prechádzali v tejto záhrade, ktorú ľudský um vytvoril v takom krátkom čase, i na námestí až do jedenástej hodiny večer. Bolo tam niekoľko tisíc ľudí,“* uzatvára princ zážitky z prvého dňa pobytu.

Na druhý deň v nedeľu 29. júla po veľkej omši odišla návšteva na lúku (tzv. Mlynskú), kde sa konalo vojenské cvičenie baníkov. Po obede si princovia prezreli hámre (Kupferhammer), buchary a medené plechy na výrobu pasov alebo prútov, z ktorých sa razili medené mince. Princ si v denníku zaznamenal, že *„medené plechy, z ktorých chcú zhotoviť kotly, krivule a hrnce, položia až 16 plechov na seba a kujú všetky naraz pod jedným bucharom, ktorý ma okružlú hrot.“*

Mapa siedmich banských miest z roku 1760

Na námestí zostal večer vodomety, lampióny, fakle a veľký stroj s osvetleným nápisom: VIVAT JOSEPHUS II., REX ROMANORUM VIVAT. (Nech žije! Nech žije Jozef II., kráľ rímsky!) Princa zaujali aj slovenskí tanečníci, ktorí prišli na námestie. Neuspokojili sa iba pozeraním z okien, ale zišli na námestie, „aby sme zblízka videli, ako tancujú. Bola to naozaj radosť vidieť, ako sa títo dobrí ľudia zabávali. Dcéry popredných obyvateľov mesta boli oblečené ako Slovenky a spolu tancovali.“

V pondelok 30. júla odišla návšteva do Španej Doliny. Princ si v denníku zaznamenal spôsob výroby zelenej farby (Bergrun – banská zeleň): „Voda, ktorá obsahuje uvedenú farbu, vyteká z medeno-rudných baní cez úzku banskú chodbu von z baní do niekoľkých nádob, čiže skriniek, kde sa farba po určitom čase usadne na dno. Táto farba má široké použitie. Istý de Wid dal postaviť skvelú budovu na skladovanie minerálnych vôd, aby z nich získal väčšie množstvo farby pomocou destilácie a vyzrážaním prostredníctvom potaše.“

Návšteva si potom pozrela vzorky železa premeneného na meď pomocou cementačnej vody (Cimentwasser) vytekajúcej z baní. Princ si zaznamenal, že „voda, ktorá vyteká z baní, je veľmi sírnatá, rozkladá svojou kyselinou čiastočky železa a nahrádza ich takým istým množstvom čiastočiek meď, až kým železo celkom nezmizne.“

Po návšteve šlamovne prešla návšteva úzkou banskou chodbou na Staré Hory, zúčastnila sa na omši v kostole Panny Márie a vrátila sa po dvoch hodinách do Banskej Bystrice. Sprievod sa potom ponáhlal do Banskej Štiavnice.

Takmer dvojtyždňová cesta princov do banských miest sa vydarila, urobila na nich hlboký dojem a potvrdila význam aj dôležité postavenie týchto miest v habsburskej monarchii.

Pamätná medaila vyrazená pri príležitosti návštevy princov (averez/reverz)

SKOKY NA LYŽIACH V BANSKEJ BYSTRICI

Najvýznamnejšou a najdôležitejšou súčasťou športového diania v Banskej Bystrici v 30. rokoch minulého storočia boli skokanské súťaže. Organizátorom súťaží bol SKI klub, ktorý bol založený 16. 12. 1929 ako posledný spomedzi ostatných banskobys-trických spolkov s lyžiarskymi odbormi, pričom hneď od svojho začiatku tvoril najdôležitejšiu, najvýznamnejšiu a najúspešnejšiu časť banskobystrického lyžovania.

Skokanský mostík gen. M. R. Štefánika sa nachádzal v Banskej Bystrici – časť Srnková. Po odsúhlasení stavby mestskou radou táto poskytla SKI klubu zadarmo pozemok a stavebné drevo. Mostík projektoval a realizoval Ing. Ladislav Reiss. Hrubá stavba bola dokončená k 1. decembru 1932.

Mostík bol slávnostne otvorený 29. januára 1933 za účasti 4 000 divákov. V lete toho istého roku prešiel rekonštrukciou, v rámci ktorej bol prudký nájazd mostíka zmiernený do plynulého oblúka. Po tejto rekonštrukcii sa so svojimi parametrami stal najlepším a najmodernejším skokanským mostíkom v ČSR.

K najväčším a najvýznamnejším lyžiarskym pretekom na Mostíku gen. M. R. Štefánika patrili v tomto období X. lyžiarske majstrovstvá Česko-Slovenskej republiky v roku 1934, VIII. lyžiarske preteky Česko-Slovenskej obce sokolskej a Medzinárodné exhibičné preteky v roku 1935, VI. celoštátny prebor v lyžovaní Klubu česko-slovenských turistov v roku 1936, II. svetové zimné hry ži-dovskej mládeže Makabi v roku 1936, ktoré boli v tomto roku po Zimných olympijských hrách v Garmisch-Partenkirchene najväčším podujatím zimných športov v Európe, a XIII. Majstrovstvá Česko-Slovenskej republiky v jazde na lyžiach v roku 1937.

1938 – Panoráma mesta spod Srnkovej

SKOKY NA LYŽIACH V BANSKEJ BYSTRICI

Najväčšiu návštevu zažil mostík na Medzinárodných exhibičných pretekoch 18. februára 1935, ktoré si nenechalo ujsť vyše 10 000 divákov! Pripomíname, že v roku 1940 mala Banská Bystrica 13 045 obyvateľov. V tom čase boli pre divákov skoky na lyžiach mimoriadne atraktívne, veď vidieť niekoho skočiť na lyžiach skoky dlhé 40 až 60 metrov, to si v očiach vtedajších divákov vyžadovalo obrovskú dávku odvahy. Okrem tohto mostíka sa v okolí Banskej Bystrice nachádzali skokanské mostíky na Jamke za Urpínom a v Laskomeri, kde boli vybudované prírodné a umelé mostíky. Na preteky sem rovnako chodili tisícové návštevy, aj keď vyše desaťtisícová divácka kulisa na lyžiarskych pretekoch v Banskej Bystrici sa už nikdy nezopakovala.

Na záver vám atmosféru záujmu o preteky priblížime úryvkom z dobovej tlače: „V ten deň (t. j. v deň pretekov v skoku prostom) žila Bystrica v nesmiernom a neopísateľnom vzrušení od samotného rána. Kde aká komunikačná tepna, vyúsťujúca do Bystrice, či hradská, či železnica a či už i tie drobné chodníky a chodničky vidieckeho ľudu, všetko len sa tak čerňelo ľuďmi, ponáhľajúcimi sa k slávnostnému závodu v skoku na lyžiach. Vlaky od Zvolena i od Brezna, autá i autobusy, cyklisti, vozy, davy ľudí idúcich pešo, ľudia z mesta, z dedín, blízkeho i ďalekého okolia, z celého Slovenska,

Banskobystrické skokanské mostíky na Žltých Pieskoch

Hrana mostíkového stola v súčasnosti

ba i z celej republiky, ľudia mladí i starí, ženy, muži, deti, to všetko malo jeden cieľ: Štefánikov most! A keď sa tie prúdy ľudí zliali v jedno more na pláni pod mostíkom, nad ním i vedľa nájazdu, bol to pohľad, aký sa dá vidieť len málokedy v živote!“

SKI klub od samého začiatku sústredil vo svojich radoch vynikajúcich a zapálených funkcionárov, ktorí dokázali organizovať kvalitné vrcholové podujatia nielen na celoštátnej úrovni, ale aj v medzinárodnom meradle. Aj vďaka tomu spravili z Banskej Bystrice lyžiarske centrum, ktoré malo renomé v celej Európe, čo nemalou mierou prispelo k tomu, že Banskú Bystricu prirovnávali k alpským lyžiarskym strediskám.

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

OSOBNOSTI

42 | 2011 |

Anton Anderle

Ján Bakoss

Matej Bel

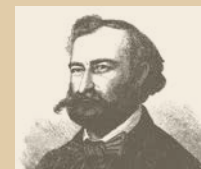

Belo IV.

2011

Paľo Bielik

Ján Botto

Viliam Figuš-Bystrý

Július Cesnak

2011

Ján Cikker

Ján Egry

Július Flache

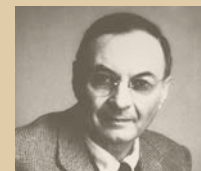

Ján Golian

2011

Pavel Hruz

Ladislav Hudec

Ján Kohúth

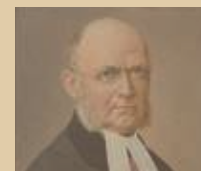

Mikuláš Kováč

2011

Július Krébes

Karol Kuzmány

Michal Königsberger

Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

MESTA BANSKÁ BYSTRICA

OSOBNOSTI

2011

Samuel Libay

Jozef Dekret
Matejovie

Alexander Matuška

Oto Karol Moller

2011

Štefan Moyses

Ján Móry

Jozef Murgaš

Daniel Petelen

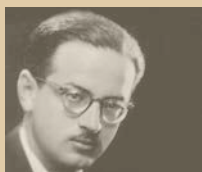
2011

Beta Poničanová

Albín Sakáč

Ladislav Sára

Áron Schönfeld

2011

Dominik Skutecký

Andrej Sládkovič

Teofil Stadler

Andrej Stollmann

2011

Svetozár Stračina

Andrej Škrábik

Jozef Gregor
Tajovský

Terézia Vansová

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

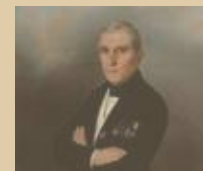
MESTA BANSKÁ BYSTRICA

OSOBNOSTI

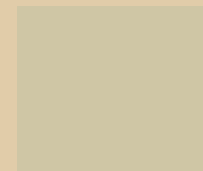
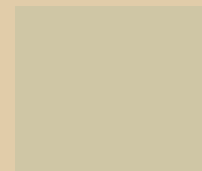
2011

Rudolf Viest

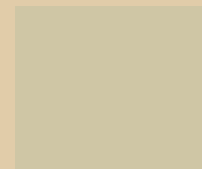
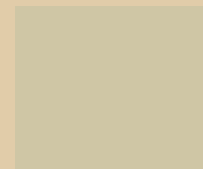
Kristián Andrej
Zipser

2012

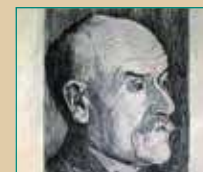
Filip Machold
I., II., III.

2013

Tibor Andrašovan

Ján Levoslav Bella

Jozef Feranec

rodina Herritzovcov

2013

Marta Chaviva Reik

Šimon Jurovský

Emil Karvaš

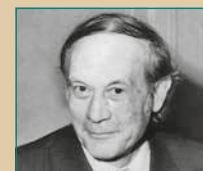

Karol Ivan Kiszely

2013

Karol Ľudovít Libay

Zdenko Mikula

Veit Mühlstein

Richtár Ondrej

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

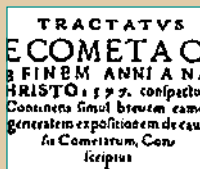
MESTA BANSKÁ BYSTRICA

OSOBNOSTI

2013

Viliam Pauliny

Jakub Pribicer

1 | 2014

Josef Opletal

■ MARIÁN BOVAN

OSOBNOSŤ

FILIP MACHOLD I. | II. | III.

Macholdovský
firemný štít

Libellus Passionum et Lamentationum; tlač 1851

Firemná tlačovina z roku 1898

TRI GENERÁCIE BANSKOBYSTRICKÝCH KNÍHTLAČIAROV

Prvé brožúry a knihy z Banskej Bystrice s označením *vytlačené u Filipa Macholda* pochádzajú z roku 1832. Kremnický rodák, nositeľ tohto mena (* 18. 10. 1815 – † 8. 10. 1864), nemal vtedy ani 17 rokov. Jeho matka, pani Helena Machold, odkúpila starú tumlerovsko-štefániovskú kníhtlačiareň a stala sa jej utajenou majiteľkou, len aby zaistila synovi výnosné remeslo. Účinkovanie Filipa Macholda ako samostatného majstra typografa môžeme datovať od prelomu rokov 1837 – 1838. Predchádzali mu učňovské roky a tovarišská vandrovka po viacerých významných centrách kníhtlačiarskeho v mornarchii a v Nemecku.

K uľahčeniu pracovného osamostatnenia pomohol Filipovi Macholdovi II. vstup do manželstva s Alojziou Peckovou. V priebehu niekoľkých rokov sa stal aj otcom trojdetnej rodiny. Zhruba v tom istom čase presťahoval tlačiareň z Lazovnej ulice do bližšie neznámeho domu v štvrti (Medený) *Hámor*.

Pohľadnica z Macholdovej tlačiarnie (Radvanská, predtým Rákóczy Ferencz utca, neskôr Sládkovičova ulica pred rokom 1911)

Zmodernizoval jej vybavenie, pomocou ktorého dokázal tlačiť vkusne upravené knihy, brožúry a iné „produkty“. Záujem o jeho služby prejavovali nielen miestni dejatelia, národovci (najviac Karol Kuzmány), vzdelanci, ale aj iná verejnosť zo širokého okolia.

Libellus Passionum et Lamentationum; tlač 1919

Filip Machold III. (* 2. 12. 1845 – † 28. 1. 1915) bol vo vedení tlačiarne ešte úspešnejší ako jeho otec. Prestažoval ju na Hornú ul. č. 18. Veľa napovie aj veľká záslužná medaila za peknú úpravu tlačív zo Všeobecnej krajinskej výstavy v Budapešti, ktorú mu udelili v roku 1885. O ňom, ako aj o jeho synovi Filipovi Macholdovi IV. (* 8. 7. 1876 – † 3. 2. 1955) máme už viac údajov aj od nepriamych či priamych potomkov žijúcich v Košiciach – od RNDr. Juraja Feješa a Ing. Viliama Ľudovíta Macholda.

Po roku 1909 sa obaja Macholdovci (otec aj syn) stali členmi rady Mestského múzea v Banskej Bystrici, ktorého zbierkový fond obohatili o časť hnutelného inventára starej tlačiarne, vrátane firemného štítu.

Filip Machold III.

Rodinné foto Macholdovcov (asi z rokov 1910 až 1914):

1. F. Machold III.;
2. Petronella M., rod. Sterková, manželka;
3. Filip Machold IV.;
4. Brigita M., rod. Majthanová, jeho druhá manželka

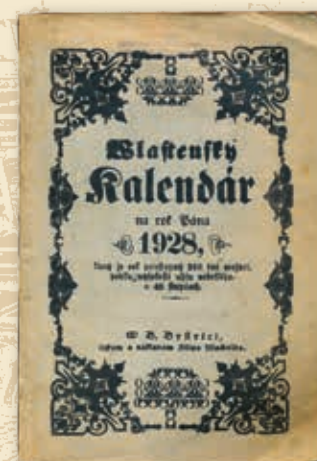

Roku 1840 Filip Machold II. vytlačil svoj spis, ktorým v nemčine pozdravil 400. výročie vynájdenia kníhtlače *Zu vierten jubelfeier der Erfindung der Buchdruckerkunst* s pripojenou vlastnou ódou na Gutenbergov vynález. Ťažká dlhotrvajúca choroba prinútila Filipa Macholda II. viac myslieť na budúcnosť tlačiarne. Vyučil preto v typografii nielen syna Filipa III., ale aj manželku a obe dcéry Alojziu a Máriu. Od jeho predčasného, ale nie náhleho úmrtia v jeseni roku 1864 viedla úspešne tlačiareň skoro 11 rokov manželka. Dokonca ju vybavila rýchlosom. Firemná značka zaznamenala iba malú zmenu: Vytlačené u Filipa Macholda vdovy.

Filip Machold IV.

Filip Machold IV. zareagoval na narastajúcu konkurenciu rozšírením podnikovej agendy: k vydavateľskej činnosti a obchodu s papierom pridružil kníhkupectvo. V práci kníh kupca našiel až také zaľúbenie, že v roku 1919 prenajal typografickú prevádzku firmy, ktorá fungovala pod názvom Ľudová tlačiareň a od roku 1923 ako Slovenská Grafia. Zamestnávala 13 až 14 sádzačov. Trom z nich ju potom v roku 1940 odpredal. Znázornenie po februári 1948 znamenalo definitívny koniec účinkovania Macholdovcov v bansko-bystrickej knižnej kultúre. Prišli o kníhkupectvo aj o obchod s papierom a kancelárskymi potrebami.

„Vlastenský kalendár na rok Pána 1928“

Firemná tlačovina z roku 1940

Hrob Filipa Macholda IV.

TIBOR ANDRAŠOVAN

VÝZNAMNÝ PREDSTAVITEL' SLOVENSKEJ HUDBY DRUHEJ POLOVICE
20. STOROČIA, HUDOBNÝ SKLADATEL', DIRIGENT A PEDAGÓG

* 3. 4. 1917 | Slovenská Ľupča

† 14. 6. 2001 | Bratislava

Detstvo a mladosť prežil v Banskej Bystrici, kde vyštudoval na Štátnom učiteľskom ústave (maturoval v roku 1937). V rokoch 1937 až 1941 študoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, neskôr na bratislavskom konzervatóriu kompozíciu (E. Suchoň) a dirigovanie (J. Vincourek a K. Schimpl). V Prahe absolvoval kurz orchestrálneho a zborového dirigovania (P. Dědeček, P. Doležil) a zároveň študoval na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity.

Už ako banskobystričský študent upravoval ľudové piesne pre vojenskú hudbu, účinkoval v študentskom spevokole a v hudobnej kapele, s ktorou počas prázdnin vystupovali aj v blízkom i vzdialenejšom okolí a v kúpeľných miestach. Pôbil ako dramaturg v Slovenskom národnom divadle, dvakrát bol riaditeľom SLUK-u v Bratislave. Takmer desať rokov účinkoval aj ako hudobník v zahraničí – ako klavirista na obchodnej lodi i ako prednášajúci na univerzitách v Japonsku a USA, ako dirigent v Mongolsku, Gruzínsku a na iných miestach.

Jeho kompozičná tvorba je bohatá a rozmanitá. Popri skladbách v piesňovom, zborovom a komornom žánri spracoval množstvo orchestrálnych a scénických kompozícií pre SLUK, Lúčnicu a iné folklórne súbory (napr. *Detvianska veselica*, *Radvanský jarmok*, *Za živa v Bystrici*, *Goralská ľúbosť*, *Povešť o Jánošíkovi*, *Vlachiko*, *Zaviatym chodníčkom*), ale aj pre divadelné, televízne a rozhlasové inscenácie. Je autorom filmovej hudby k vyše stopäťdesiatim filmom (*Rodná zem*, *Štvorylka*, *Rok na dedine*, *Majster kat*, *Jánošík I., II.*, *Očovské pastorále*, *Sebechlebskí hudci* a i.).

Ako prvý zo slovenských skladateľov sa venoval aj pôvodnej slovenskej baletnej tvorbe (*Orfeus a Eurydika*, *Ikaros*, *Slávnosti slnovratu*).

Slávnostné fanfáry univerzity (1997)

TIBOR ANDRAŠOVAN

„Rok na dedine“

Vytvoril viacero operiet a oper (operety *Figliar Geľo*, *Pánska volenka*, opery *Biela nemoc*, *Šach a Šachrazád*, *Na Zemplíne*, televízna opera *Návrat*, detská opera *Vrabček Mojček*). Opera *Hájkova žena* podľa P. O. Hviezdoslava mala svetovú premiéru v roku 1974 na banskobystrickej opernej scéne.

Slovensko, jeho históriu, tradície, ľudovú i súčasnú hudobnú kultúru nielen miloval, ale po celý život výrazne propagoval v mnohých krajinách sveta. Tento svoj vzťah vyjadril aj v cykle štrnástich orchestrálnych skladieb *Tance zo Slovenska*, v ktorom chcel pre Slovensko, podobne ako Antonín Dvořák v *Slovanských tancoch*, zachovať bohatosť ľudovej hudby z viacerých regiónov našej krajiny.

Tibor Andrašovan sa po celý život rád vracal do mesta svojej mladosti. Mesto Banská Bystrica ho pri príležitosti jeho 80. narodenín v roku 1997 poctilo titulom Čestný občan mesta a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici akademickým titulom doctor honoris causa.

Programový bulletin k opere *Hájkova žena*

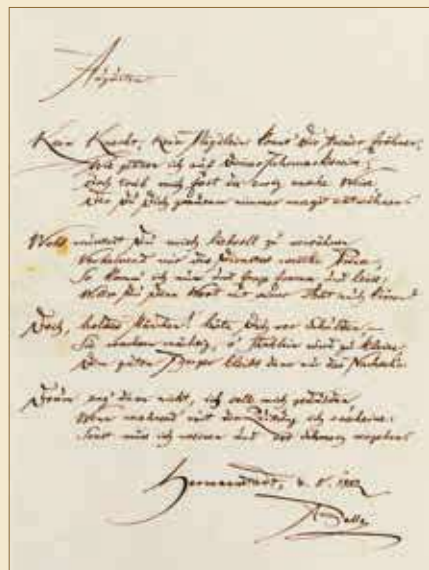
JÁN LEVOSLAV BELLA

HUDOBNÝ SKLADATEĽ, DIRIGENT, PEDAGÓG, VRCHOLNÝ PREDSTAVITEĽ SLOVENSKEHO HUDOBNÉHO ROMANTIZMU A ZAKLADATEĽSKEJ GENERÁCIE SLOVENSKEJ NÁRODNEJ HUDBY

* 9. 4. 1843 | Liptovský Svätý Mikuláš
† 25. 5. 1936 | Bratislava

V rokoch 1853 – 1859 študoval na gymnáziu v Levoči, potom v Banskej Bystrici (maturoval 23. júla 1861), kde ďalej pokračoval v štúdiu v teologickom seminári (1861 – 1863). Písal básne a pracoval v študentskom literárnom spolku Kolo (zostavil básnickú zbierku *Jarnie kvety*). Už počas štúdiá publikoval v novinách *Cyrrill a Method* a *Pešťbudínske vedomosti* a komponoval hudobné skladby. Biskup Štefan Moyses podporoval talentovaného Bellu a umožnil mu v rokoch 1863 až 1865 pokračovať v štúdiu teológie i hudby v Pázmáneu vo Viedni. V rokoch 1865 až 1869 pôsobil v Banskej Bystrici ako správca a kaplán v katedrálnom kostole a učiteľ hudby a spevu v teologickom seminári. Za kňaza tu bol vysvätený v roku 1866.

Báseň venovaná nastávajúcej manželke
Auguste Luise Márii Wellmanovej (1882)

Ateliérové foto z roku 1928

V tomto období bol Bella už uznávaný skladateľ katolíckej duchovnej hudby v duchu cecilianizmu (*Christus factus est, Adoramus, Haec dies, Tu es Petrus*). Matičný národný duch v meste v čase pôsobenia biskupa Štefana Moyses významne ovplyvnil Bellovo národné cítenie, jeho názory i hudbu (*Slovenské štvorspevy* pre mužský zbor, *Staroslovenský Otčenáš, Ejhľa, kňaz veľký, Hospodine pomiluj ny*). Jeho zbory zneli na veľkolepej celoslovenskej slávnosti tisícročnej pamiatky príchodu vierozvestov Cyrila a Metoda na Slovensko v Selciach pri Banskej Bystrici 31. mája 1863. Názory na slovenskú hudbu publikoval v časopisoch (*Myšlienky o vývine národnej hudby, Letopis MS II., 1873 a i.*). V rokoch 1869 – 1881 pôsobil v Kremnici ako mestský kapelník a regeschori – vyučoval hudbu, organizoval koncerty, na ktorých účinkoval ako člen kvarteta aj ako dirigent.

Vreckové hodinky
Jána Levoslava Bellu

Tu skomponoval viacero lyrických piesní na nemecké texty (*Was du mir bist, Mein Friedhof a i.*), *Sláčikové kvarteto e mol*, „Uhorské“, *Omšu b mol* pre mieš. zbor a orchester, *Koncertnú predohru Es dur*, symfonickú báseň *Osud a ideál*. Vzdal sa kňazského povolania, konvertoval a v rokoch 1881 – 1921 účinkoval ako evanjelický kantor v rumunskom meste Sibíň. S veľkým zborom a orchestrom tu uvádzal významné diela európskych skladateľov hudobného klasicizmu a romantizmu, vrátil sa svojich súčasníkov, usporadúval komorné i chrámové duchovné a organové koncerty. V Sibíni skomponoval alebo dokončil svoje vrcholné diela: *Sonátu b mol* pre klavír, *Sláčikové kvarteto c mol* a operu *Kováč Wieland*. V rokoch 1921 – 1928 žil ako dôchodca vo Viedni, odkiaľ sa presťahoval do Bratislavy. Jeho tvorba obsahuje aj mnohé ďalšie diela – zborové (*Sviatok Slovenska, To deň, Ohlas, Orol vták*), klavírne (*Variácie na ľudovú pieseň Pri Prešporku na Dunaji, Sonatina e mol*), komorné a vokálno-inštrumentálne (*Jánošíkova svadba, Divný zbojník*).

S manželkou Augustou
v posledných rokoch života

JÁN LEVOSLAV BELLA

Kantáta „Svadba Jánošíkova“

Dožil sa pôct a uznania; v roku 1926 mu Univerzita Komenského udelila čestný titul doktor honoris causa. Jeho syn Rudolf Henri Bella bol skladateľom a dirigentom, dcéra Augusta Krafftová-Bellová koncertnou speváčkou a učiteľkou spevu.

Na počesť veľikána slovenskej národnej hudby nesie od roku 1992 jeho meno Konzervatórium Jána Levoslava Bellu na Skuteckého ulici č. 27 v Banskej Bystrici.

Zarámovaný plagát k opere *Kováč Wieland*

JOZEF FERANEC

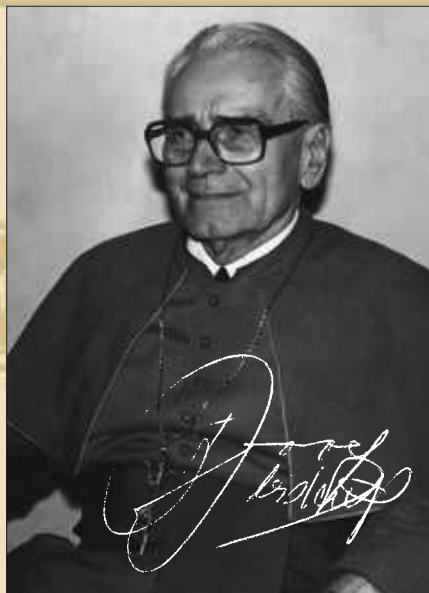
14. BANSKOBYSTRICKÝ KATOLÍCKY BISKUP, ZASLÚŽIL SA O REKONŠTRUKCIU CENNÝCH SAKRÁLNYCH PAMIATOK, O RAST DUCHOVNÉHO ŽIVOTA V MESTE A O ZRIADENIE SLOVENSKEJ CIRKEVNEJ PROVINIE

* 14. 3. 1910 | Pobeďim pri Piešťanoch
† 3. 5. 2003 | Banská Bystrica

Jozef Feranec bol 14. banskobystrický katolícky biskup. Gymnázium absolvoval v Banskej Bystrici, kde bol jeho spolužiakom aj hudobný skladateľ Ján Cikker. Kňazskú vysviacku prijal po štúdiu v Kňazskom seminári sv. Karola Boromejského v našom meste (18. 12. 1932). Ako duchovný pôsobil v Detvianskej Hute, Trubíne, Koši a vo Zvolene. Po nástupe komunizmu bol za vieru internovaný v tábore v Močenku (1950 – 1952). Po dvoch rokoch sa opäť dostal do pastoraácie a pôsobil na farách v Partizánskom, Slovenskom Pravne, v Kláštore pod Znievom a Martine.

Do Banskej Bystrice sa vrátil po biskupskej vysviacke (3. 3. 1973). Ako nástupca apoštolov si vybral heslo „Dobro, pokoj, nado všetko láska“. Za blízkeho spolupracovníka si k sebe vybral veľkú autoritu – kanonika Imricha Ďuricu. Napriek tomu, že do jeho príchodu bolo biskupstvo 23 rokov osirelé, obratnou diplomaciou, neraz kombinovanou s kompromismi voči vtedajšiemu režimu, podarilo sa mu udržať čulý život Cirkvi, aj keď len za kostolnými múrmi. Na vysokej úrovni držal liturgiu vrátane spevu. Za hlavného organistu si vybral vynikajúceho hudobníka Albína Sakáča.

Pustil sa do rekonštrukcie Katedrály sv. Františka Xaverského aj do obnovy sakrálnych predmetov a historických obrazov. Korektné vzťahy udržoval s predstaviteľmi iných cirkví, a tiež s mocnými štátu a mesta. Z celospoločenského hľadiska mal zásluhu na zriadení Slovenskej cirkevnej provincie (od roku 1978), ktorej ustanovením pápež Pavol VI. zosúladiť hranice katolíckych biskupstiev s hranicami Slovenska.

Zaslúžil sa o distribúciu detskej ilustrovanej Biblie v slovenskom jazyku. Vydobyl od režimu ústupky pre pôsobenie ženských reholí aspoň v limitovanej forme. Dbal, aby boli personálne obsadené farnosti a dosiahol, aby duchovných, ktorým štát zakázal činnosť, dostal naspäť do pastoraácie.

Pápež Ján Pavol II. prijal Ferancovu povinnú abdikáciu z dôvodu vysokého veku (1987), avšak so zdôvodnením „nunc pro tunc“ (teraz pre potom), takže ostal pôsobiť až do roku 1990. Po penzionovaní sa rozhodol zostať v Banskej Bystrici. K mestu a jeho obyvateľom mal hlboký vzťah, čo prejavoval aj navonok. Mestské zastupiteľstvo mu už ako dôchodcovi venovalo svoju prvú cenu. Oslobođený od úradných povinností pokračoval v pastoraácii najmä spovedaním a návštevami chorých. Do smrti si uchoval bystrú myseľ, záujem o človeka, zvlášť o mladých, a eleganciu v správaní. Zomrel po krátkej chorobe. V deň pohrebu zasadalo zhodou okolností mestské zastupiteľstvo, ktoré primátor Ján Králik na čas konania rozlúčky prerušil. Podľa biskupovej vôle ho pochovali na cintoríne v Pobeďime vedľa jeho rodičov.

RODINA HERRITZOVCOV

PIVOVARNÍCKA DYNASTIA, KTORÁ VYBUDOVALA A PREVÁDZKOVALA PIVOVAR, ZASLÚŽILA SA O ROZVOJ TOHTO DRUHU PRIEMYSLU V NAŠOM MESTE; RODINA PODPOROVALA VÝSTAVBU VEREJNÝCH INŠTITÚCIÍ – NEMOCNICE, MESTSKEJ OPATROVNE, SIROTINGA...

Manželom Alojzovi Herritzovi – mešťanovi a zlatníkov pôvodom zo Starých Hôr (* 1804, † 1862) – a Anne, rod. Borsiczkej, pochádzajúcej z Uľanky, prežili z desiatich detí len synovia Rudolf (* 1836 – † 1901) a Július (* 1837 – † 1869).

Rudolfovou manželkou sa stala Vilma Wachtlerová, dcéra banskobystrického mešťanostu Kazimíra Wachtlera (jeho dom sa nachádza na Námestí Štefana Moysesu č. 2.).

Správe novovybudovaného pivovaru na Hornom námestí v Banskej Bystrici sa mal venovať Július, ktorý sa však spustenia prevádzky nedožil. Pochovaný bol v krypte kostola v Hornej Mičinej. V roku 1942 boli jeho telesné pozostatky exhumované a prevezené do rodinnej hrobky v Banskej Bystrici.

Herritzovské domy na Hornom námestí č. 6, 7 a 8 (na mieste posledného dnes stojí budova Slovenskej sporiteľne)

Erb rodiny Herritzovcov

Jeho pozíciu v novovybudovanom pivovare preberá starší brat Rudolf. Synovia Rudolfa Herritza – Viliam (* 1872 – † 1943, zomrel ako bezdetný) a Július (* 1875 – † 1933) zdedili majetok po otcovi v roku 1901, každý v jednej polovici. Július mal s manželkou Augustou, rod. Tillésovou, svadobný obrad 20. apríla 1912 vo farskom kostole v Banskej Bystrici. Z manželstva pochádzali dve deti, dcéra Vera Lea Vilma Mária a syn Kazimír Bela Rudolf Július (* 1927), ktorý je posledným žijúcim mužským potomkom rodiny Herritzovcov.

Kazimír uzavrel manželstvo s Klárou Zamaroczy (* 1929 – † 2005) v Krupine v roku 1956 a následne emigrovali cez Maďarsko do Rakúska, kde žije dodnes. Ich manželstvo bolo bezdetné.

Základnú školu (1. – 4. ročník) vychodil v Banskej Bystrici, neskôr pokračoval v štúdiu vo Viedni. Obdobie medzi znárodnením a emigráciou prežil Kazimír Herritz u svojej tety z matkinej strany Ley Amannovej, rod. Tillésovej, v dome na Skuteckého ulici č. 6.

Herritzovci, vo svojej dobe jedna z najbohatších rodín v Banskej Bystrici, sa rovnako ako Teofil Štadler (spolumajiteľ harmaneckých papierní) aktívne zapájali do verejnoprospešných projektov v meste. Finančne prispeli na výstavbu mestskej nemocnice na Bánoši (dnes psychiatrický pavilón NsP F. D. Roosewelta), výstavbu mestskej opatrovne na Hornej ulici č. 28 (v minulosti objekt slúžil ako domov dôchodcov, dnes nie je využívaný) a sirotinca pri bývalých Radvanských kasárňach (dnes je v týchto miestach kruhový objazd pri Europa SC). Farnosť Banská Bystrica darovali vitráž, ktorá je umiestnená na pravej strane od hlavného oltára vo farskom kostole. Všetade boli umiestnené tabule v maďarskom jazyku ako pamiatka na donorov, ktoré však boli neskôr odstránené. Rodinná hrobka na katolíckom cintoríne bola postavená podľa projektu významného budapeštianskeho architekta Miklósa Ybla.

V meste žila ešte jedna rodinná vetva Herritzovcov, ktorá obývala dom na Námestí Štefana Moysesu č. 16.

Na prízemí domu č. 6 bola známa Pivovarská reštaurácia

Ukážky pivnej tácky a etikety z banskobystrického pivovaru

58 Rodinná hrobka

MARTA CHAVIVA REIK

VLASTNÝM MENOM MARTA REIKOVÁ

PROTIFAŠISTICKÁ BOJOVNÍČKA, NOSITEĽKA VYZNAMENANIA SNP IN MEMORIAM

* 21. 7. 1914 | Sajóháza (Nadabule – dnes súčasť mesta Rožňava)

† 20. 11. 1944 | Kremnička (dnes súčasť mesta Banská Bystrica)

Chaviva Reiková, vlastným menom **Marta Reiková**, používala krycie mená Martha Martinovitz, Ada Robinson.

Civilný portrét

Súčasne zabezpečovala činnosť sekretariátu židovského národného fondu Keren Kye-met Lejzrael (KKL) a zúčastňovala sa aj práce v ženevskej medzinárodnej sionistickej organizácii (WIZO). O rok neskôr spolu so svojím manželom emigrovala do Palestíny a stala sa zakladateľkou kibucu Maanit. V kibuci pracovala vo výrobe oleja z kôr citrusových plodov, zaoberala sa činnosťou organizácie pracujúcich matiek a vo voľnom čase sa venovala najmä deťom a výchove mladých skautov.

V uniforme príslušníčky anglického kráľovského letectva

Len málo ľudí dokáže v krízových časoch prejavovať široké a odvážne srdce. Takou bola i Chaviva (Marta) Reiková, ktorej rodina sa v roku 1919 presťahovala do Radvane. Tu v rokoch 1921 až 1929 spolu so svojimi piatimi súrodencami absolvovala základnú školu. Od roku 1929 pokračovala v štúdiu na Strednej obchodnej škole v Banskej Bystrici, ktorú však nedostudovala pre zložité rodinné sociálne pomery. Od roku 1931 začala pracovať v miestnom železiarskom obchode bratov Norbergovcov. V obchode zastávala niekoľko funkcií súčasne – od predavačky až po účtovníčku. Po vstupe do mládežníckej sionistickej organizácie Hašomer Hacair prijala od banskobystrického hašomerského zhromaždenia nové meno Chaviva (hebrejsky *Lúbezná*). Po odchode do Bratislavy (1938) učila v kurze pre prípravu vysťahovalcov do Palestíny a pracovala aj ako sekretárka vedúceho sionistickej organizácie na Slovensku, Dr. Oskara Neumana.

V lete 1941 vstúpila do tajnej sionistickej vojenskej organizácie HAGANAH, ktorá úzko spolupracovala s britskou spravodajskou službou Special Operations Executive (SOE), výkonným orgánom zvláštnych úloh. Po absolvovaní vojenského výcviku a špeciálneho kurzu v júni 1942 vstúpila do jednej z úderných jednotiek zvaných Palmach.

Cieľom činnosti tejto jednotky bola predovšetkým záchrana spojeneckých letcov zo zajateckých táborov, vytváranie spravodajského zázemia pre spojenecké vojská, ale aj napomáhanie židovského obyvateľstva. Ako spomína D. Goldstein už počas výcviku sa stala tmelom celej skupiny: „Chaviva bola priateľkou a starostlivou matkou našej malej rodiny. V ťažkých chvíľach jej hlas a jej oči nám dávali pocit a teplo domova.“ Na základe rozkazu hlavného veliteľstva vzdušných síl na strednom východe bola 19. 7. 1944 ako jediná žena zaradená do operácie Amsterdam, ktorá mala na základe britsko-židovskej dohody plniť úlohy na Slovensku.

Vzhľadom na skutočnosť, že britské zákony zakazovali ženám slúžiacim britským ozbrojeným silám nasadenie vo frontovom pásme, bola Chaviva Reiková prepravená na povstalecké územie 17. septembra 1944 spolu so šiestimi členmi spravodajskej skupiny OSS na letisko Tri duby.

Chaviva Reiková
s členmi spravodajskej
skupiny

Mužská časť skupiny Amsterdam – veliteľ Zvy Ben Yaakov, Rafael Reisz a Chajim Cheremesh – bola vysadená do priestoru Malej Fatry. Chaviva Reiková, teraz už ako seržantka Ada Robinsonová, sa po svojom príchode do Banskej Bystrice ubytovala na prvom poschodí hotela Národný dom, kde si zriadila svoje veliteľské stanovisko. Po prihlásení sa na veliteľstve Prvej československej armády nadviazala spojenie aj s predstaviteľom banskobystrického mládežníckeho sionistického hnutia Hašomer Hacair – JUDr. Tiborom Tirolerom. Počas svojho pobytu v Banskej Bystrici, vidiac dlhé fronty židovských spoluobčanov v kanceláriách sociálneho oddelenia banskobystrickej židovskej obce, neplnila len spravodajské úlohy, ale rozhodla sa aktívne prispieť k organizovaniu pomoci utečencom, pričom spolupracovala najmä s Egonom Rothom, Davidom Goldsteinom, Dr. Otom Mandlerom a Jozefom Weiserom.

Po stretnutí aj s ostatnými členmi skupiny Amsterdam 24. septembra 1944 sa celý mesiac aktívne podieľala na spravodajskej činnosti. Vzhľadom na zhoršujúcu sa situáciu na povstaleckých frontoch sa skupina spolu so židovskými parašutistami rozhodla 24. októbra 1944 premiestniť do hôr nad Pohronským Bukovcom, kde plánovali vybudovať lesný tábor pre prenasledovaných židov.

Avšak 31. októbra 1944 o 7.00 hodine ráno bol tábor nečakane prepadaný protipartizánskou jednotkou. Aj keď sa väčšina prítomných rozpŕchla do okolia, v priebehu dňa boli takmer všetci zajatí – vrátane troch členov skupiny Amsterdam. Nemci hneď na začiatku zistili, že väčšina zajatcov sú židia a o to viac vystupňovali brutalitu výsluchov, o čom sa osobne presvedčila i Chaviva Reiková. Na druhý deň bola prijatá do väznice Krajského súdu v Banskej Bystrici a označená za židovskú agentku.

Podľa dokladov bola 20. novembra 1944 prepustená s tým, že jej bolo vydané osobné šatstvo. V skutočnosti však bola v ten deň spolu s ďalšími dvestopäťdesiatimi židmi zavraždená v protitankovej priekope v Kremničke. Jej telesné pozostatky boli nájdené spolu s ostatnými obeťami popráv v Kremničke počas exhumácii masových hrobov v apríli 1945. Okresný národný výbor pod číslom 5017/1945 oznámil okresnému matrikárovi, že „v hromadných hroboch pri Kremničke v apríli tohto roku nájdená bola žena asi 20 až 30-ročná, vyššej, štíhlejšej postavy. Na sebe mala vojenskú blúzu a nohavice, modrý pletený sveter so zipsom, šedý tmavý nepremokavý kabát, žlté baganče a bola čiernych vlasov, na krku mala dva medajlónky s nápisom Robinson WAAF, JEW, W 2992503, druhý s tým istým nápisom a zelený hubertus, ktorú podľa zistení exhumáčnej komisie pri hromadnom vraždení pri potlačení Slovenského národného povstania odstrelili a pochovali Nemci v čase od 5. novembra 1944 do 19. februára 1945.“

Pamätník v romantickej záhrade areálu Múzea SNP nesúcej meno Chavivy Reik

Po pochovaní v Banskej Bystrici boli telesné pozostatky Chavivy Reikovej pôvodne prevezené na Olšanský cintorín do Prahy, avšak 11. 9. 1952 uložili jej ostatky – s poctami prislúchajúcimi plukovníkovi izraelskej armády – na vojenskom cintoríne na hore Hercl v Jeruzaleme. Mesto Banská Bystrica jej v roku 1990 udelilo čestné občianstvo in memoriam.

ŠIMON JUROVSKÝ

VLASTNÝM MENOM WEISS – NÄGEL

HUDOBNÝ SKLADATEĽ, PATRIACI DO DRUHEJ GENERÁCIE PREDSTAVITEĽOV SLOVENSKEJ HUDOBNEJ MODERNY, AUTOR BALETOV, SPEVOHIER, KOMORNEJ, SCÉNICKEJ A FILMOVEJ HUDBY, ZAPÁJAL SA DO HUDOBNÉHO ŽIVOTA MESTA

* 8. 2. 1912 | Uľanka (dnes súčasť mesta Banská Bystrica)

† 8. 11. 1963 | Praha (ČR)

Vyštudoval na Štátnom učiteľskom ústave v Banskej Bystrici (1928 – 1931). V štúdiu hudby pokračoval v rokoch 1931 – 1936 na Hudobnej a dramatickej akadémii v Bratislave (kompozícia u A. Moyzesa, dirigovanie u J. Vincourka). Kompozičné vzdelanie si dopĺňal na Hochschule für Musik und darstellende Kunst vo Viedni u prof. Josefa Marxa (1943).

Šimon Jurovský

Od roku 1939 pracoval v bratislavskom rozhlase ako referent, hudobný režisér, neskôr vedúci hudobného odboru. Popritom v rokoch 1939 – 1942 dirigoval Spevácky zbor bratislavských učiteliek a v rokoch 1945 až 1947 Bratislavský robotnícky spevokol. Od roku 1951 bol vedúci hudobného odboru na Povereníctve školstva a osvety, v rokoch 1955 – 1956 bol riaditeľom SLUK-u. Od roku 1956 do smrti vykonával funkciu umeleckého šéfa Opery SND.

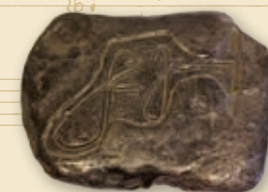
V kompozícii nadviazal na štruktúry slovenského hudobného folklóru v syntéze s modernými vyjadrovacími a výrazovými technikami 20. storočia, rozvíjal najmä postimpresionistickú zvukovosť a lyrickú melodicu; z hľadiska obsahu sa venoval sociálnym, protivojnovým a humanistickým témam. Jeho hudobná tvorba obsahuje skladby temer vo všetkých hudobných žánroch.

Ludová pieseň „Banujem za tebou“

S členmi spevokolu, ktorý založil a viedol v Uľanke

Odliatok autogramu
v čiernom vosku

Z vokálnej tvorby vyniká cyklus štyroch piesní *Muškáť* pre soprán a klavír a *Pieseň o víne* pre tenor a orchester. Komponoval zbory (*Slovenské matky*) a kantáty (*Slovenčina moja* (V. Paulíny-Tóth), *Hymnus práce* (J. Kostra) pre miešaný zbor a orchester, *Pieseň o novom živote* (M. Figuli) pre sóla, miešaný zbor a orchester, skladby pre sólové nástroje a komorné súbory (sláčikové kvarteto *Melódie a dialógy*, dychové kvinteto *Variácie na ľudovú pieseň*), skladby pre deti (*Z detského raja*). Významné sú aj jeho orchestrálne a symfonické kompozície (*Pastorálna suita*, *Symfonické scherzo*, *suita Cyrano z Bergeracu*, *Symfónia č. 1 „Mierová“*, *Symfónia č. 2 „Heroická“*). Je autorom baleto (*Ábelovské dievky*, *Rytierska balada*, *Čarovná píšťalka*), scénickej hudby pre divadlo a rozhlas, a najmä pre film (*Varúj...!*, *Lazy sa pohli*, *Pole neorané*, *Žena z vrchov*, *Majster Pavol z Levoče*, *Zemianska česť*, *Posledná borsorka*, *Dáždnik svätého Petra* a i.). Veľa sa venoval úpravám ľudových piesní pre rozličné obsadenie a folklórne súbory.

Banskobystrické dychové kvinteto sa vďaka úspešnej interpretácii jeho *Variácií na ľudovú pieseň* premenovalo v roku 1988 na Jurovského kvinteto, v menšom obsadení na Jurovského trio, a mnoho rokov aj týmto prostredníctvom šírilo jeho meno a hudbu na koncertoch. V roku 1963 udelili skladateľovi Cenu Jána Levoslava Bellu in memoriam.

Ludová pieseň „Pod javorom, pod zeleným“

Diplom – menovanie čestným umeleckým
vedúcim súboru L'UT v Bratislave (1956)

EMIL KARVAŠ

JEDEN Z NAJVÝZNAMNEJŠÍCH LESNÍKOV ŠTÁTNEJ LESNÍCKEJ SLUŽBY SVOJEJ DOBY, MINISTERSKÝ RADCA (DO ROKU 1913 V KAMERHOFE, NESKÔR V REZIDENCII UHORSKÉHO KRÁĽOVSKÉHO LESNÉHO RIADITEĽSTVA), PATRIL DO SILNEJ SKUPINY VZDELANCOV RAKÚSKO-UHORSKA

* 9. 9. 1863 | Hontianske Varšany (dnes súčasť mesta Levice)

† 21. 5. 1926 | Banská Bystrica

Námestie SNP pred rokom 1910

Po ich absolvovaní boli usporiadané prednášky pre verejnosť a pre študentov lesníckych škôl. Jednou z takto navštívených krajín bola aj exotická Brazília. Svojou prácou sa zaslúžil o získanie titulu ministerského radcu, ktorý mu udelil maďarský minister pôdohospodárstva výnosom nariadenia č. 876/1918 z 31. 12. 1918. Už vtedy československé úrady tento titul akceptovali a on sám ho aj používal.

Rozpad rakúsko-uhorskej monarchie priniesol do jeho súkromného života aj nezhody s manželkou. Po vzniku Československej republiky sa totiž odmietol s ňou a ich tromi dcérami vrátiť do Budapešti. Do svojej smrti žil v Banskej Bystrici, kde aj zomrel a je pochovaný na rímskokatolíckom cintoríne.

Pečiatka lesného úradu Banská Bystrica 28. júla 1919, podpísaný ministerský radca Ing. Emil Karvaš

Narodil sa v rodine veľkoobchodníka Štefana Kabinu. Po úspešnom dokončení vyššieho gymnázia pokračoval v nasledujúcom štúdiu na Banskej a lesníckej akadémii v Banskej Štiavnici. Jeho vzdelanie nasmerovalo kariéru do štátnej a lesnej uhorskej služby, v ktorej pôsobil od roku 1885.

V týchto štruktúrach sa riadili najdôležitejšie činnosti obnovovania a pestovania samotných lesov, čím sa malo dosiahnuť rentabilné lesné hospodárstvo v krajine. V rámci svojej práce navštívil vzdialené miesta a krajiny, v ktorých sa zoznamoval s miestnymi postupmi v riadení lesov.

KAROL IVAN KISZELY

BANSKOBYSŤRICKÝ RODÁK, PROFESOR GYMNÁZIA, ZNÁMY ORIENTALISTA, ČLEN DOMÁCICH I ZAHRANIČNÝCH VEDECKÝCH SPOLOČNOSTÍ, VŠESTRANNÝ KULTÚRNY PRACOVNÍK, DLHOROČNÝ SPRÁVCA MESTSKÉHO MÚZEA A MESTSKEJ KNIŽNICE V BANSKEJ BYSTRICI

* 12. 10. 1881 | Banská Bystrica

† 12. 4. 1947 | Banská Bystrica

V roku 1914 nastúpil na pozíciu profesora na Evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici, kde postupne vyučoval zemepis, dejepis, prírodopis, gréčtinu a matematiku. V roku 1917 sa stal jediným správcom vtedajšieho banskobystrického mestského múzea so sídlom v Matejovom dome. V tejto funkcii pôsobil až do svojej smrti. V roku 1926 sa stal aj mestským knihovníkom. Mestská knižnica bola zriadená v budove radnice na námestí v Banskej Bystrici. V roku 1932 ho Štátny referát na ochranu pamiatok na Slovensku menoval za štátneho konzervátora v okrese Banská Bystrica. V roku 1937 sa podieľal na kurze pre sprievodcov po pamiatkach Banskej Bystrice.

Ako zanietený múzejník a banskobystrický lokálpatriot sa zapojil do príprav výstavy pod názvom Staré umenie na Slovensku v Prahe. Zo zbierok mestského múzea vybral najreprezentatívnejšie zbierkové predmety z obdobia gotiky, ktoré na výstave vynikajúco reprezentovali Banskú Bystricu a Slovensko. V roku 1939 pripravil muzeálne predmety pre výstavu v New Yorku a v roku 1942 pre výstavu v Stuttgarte.

Karol Ivan Kiszely bol členom sedemnástich domácych a zahraničných vedeckých a odborných spoločností. Aktívne publikoval doma aj v zahraničí. V roku 1937 napísal a vydal prvého slovenského Sprievodcu Mestského múzea v Banskej Bystrici. Karol Kiszely zomrel po dlhej chorobe vo svojom rodnom dome, bez potomkov. Pochovaný je na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici. Jeho rodný dom na Skuteckého ulici č. 3 odkúpil v roku 1953 Jednotný národný výbor a po jeho asanovaní tu bola postavená budova kina Hviezda.

Karol Kiszely pochádzal zo slovenskej rodiny, ktorej predkovia – jeho prastarý a starý otec – sa venovali výrobe kostolných orgánov. Jeho otec bol právnikom a matka Hermína Dobrovitsová bola sestrou manželky Svetozára Hurbana Vajanského.

Svoje štúdium začal v rodnom meste na banskobystrickom evanjelickom gymnáziu, potom pokračoval na univerzite v Budapešti. Tu vyštudoval históriu, zemepis a orientalistiku. Popri turečtine ovládal latinský jazyk, nemčinu, maďarčinu a slovenčinu. V rámci svojich študijných ciest navštívil mnohé orientálne krajiny, napr. Turecko. Následne o týchto výskumných cestách prednášal na pôde Uhorskej zemepisnej spoločnosti v Budapešti, ale aj v Banskej Bystrici.

KAROL ĽUDOVÍT LIBAY

VÝZNAMNÝ MALIAR 19. STOROČIA,
KRESLIAR, LITOGRAF – AUTOR VEDÚT
A REALISTICKÝCH KRAJINÁRSKYCH
KRESIEB

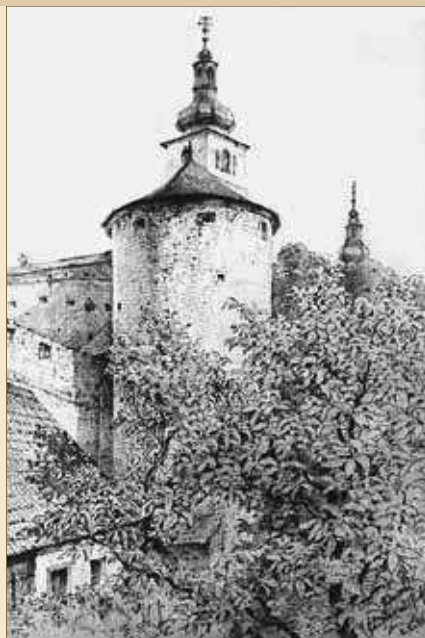
* 13. 5. 1814 | Banská Bystrica

† 16. 1. 1888 | Viedeň

Karol Ľudovít Libay (nem. Karl Ludwig Libay; maď. Libay Károly Lajos) pochádzal zo známej banskobystrickej zlatníckej rodiny. Otcovi Samuelovi Libayovi a matke Anne Schröppovej sa narodil ako druhé dieťa zo šiestich. V rokoch 1824 – 1829 navštevoval v Banskej Bystrici evanjelické gymnázium. Pôvodne sa v rokoch 1829 – 1832 vyučil v otcovej dielni zlatníctvu a pôsobil ako tovariš vo Viedni. V rokoch 1834 až 1840 študoval na Viedenskej akadémii v triede krajinárskej kresby u prof. Josepha Messnera, K. Gsellhofera, Johanna M. Endera a Leopolda Kupelwiesera.

Libayovo dielo, v ktorom programovo rozvíjal tvorbu krajinárskej kresby a veduty (vecný, topograficky presný maliarsky alebo grafický záznam napr. časti krajiny, pohľadu na mesto), zodpovedá dobovým umeleckým snahám v duchu idealizujúceho realizmu viedenského biedermeieru.

V roku 1833 vytvoril akvarelovú kresbu *Celkový pohľad na Banskú Bystricu*, ktorú vydal vo Viedni v podobe litografie. Už ako žiak akadémie obosiela výstavy – v roku 1838 výstavu vo Viedni a Prahe obrazom *Slovenský chlapec*, v roku 1839 výstavu vo Zvolenskej stolici obrazom *Vápenka*. V 40. rokoch 19. storočia pravidelne navštevoval Slovensko, hlavne rodnú Banskú Bystricu a jej okolie, o čom svedčí množstvo diel so slovenskou tematikou (*Harmanecká dolina* 1840, *Vodný mlyn na Žitnom ostrove* 1843, *Lesné zákutie* 1847 a i.). Do svojho cestovateľského programu postupne zahrnul všetky alpské krajiny: 1849 – 1851 Bavorsko, 1851 – 1852 Taliansko, 1855 – 1856 Egypt a Núbiu; neskôr sa dostal až do Bagdadu a Perzského zálivu.

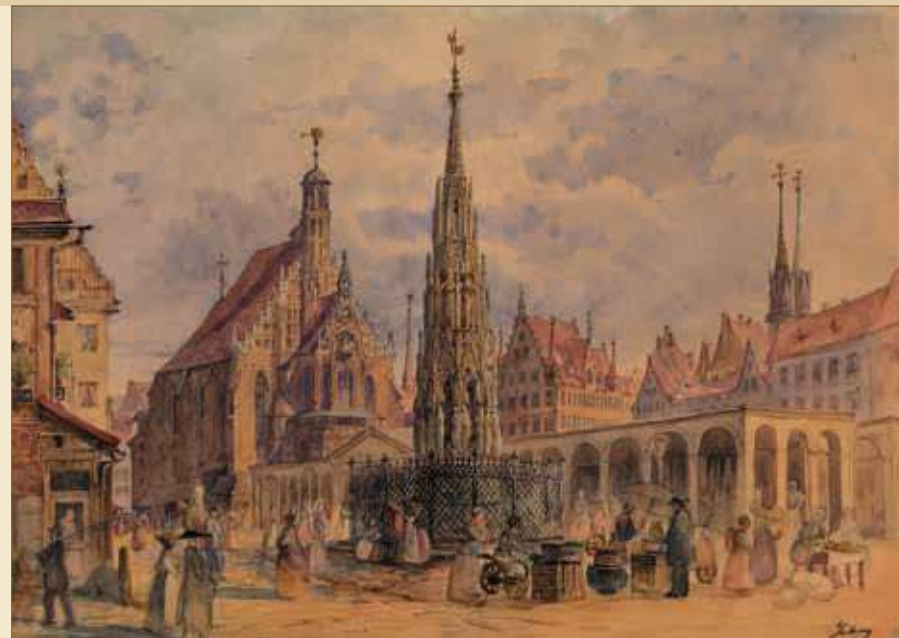

Bašta banskobystrického opevnenia, kresba z roku 1886 (Slovenská národná galéria)

Za tieto svoje litografie a kresby získal v roku 1857 v Berlíne Humboltovu cenu. Umelecké výťažky z ciest usporadúval a vydával vo forme albumov, ktoré zvyčajne graficky realizoval rakúsky grafik Rudolf Alt (egyptskú cestu zhrnul do šesťdesiatich chrómolitografií s názvom *Aegypten, Reisebilder aus dem Orient – Egypte Scènes de voyage en Orient*, 1857). Podobne vydal objemný *Album von Tirol, Salzburg und Salzkammergut a Widbad Gastein*.

V roku 1857 podnikol cestu po Slovensku, ktorej výsledkom sú kreslené obrazy slovenských hradov (*Oravský zámok od juhu*, *Oravský zámok od východu*, *Pohľad na hrad Devín od Dunaja*, všetky 1857). Možno predpokladať, že ide o roztratené predlohy zamýšľanej, ale pravdepodobne nevydanej mapy obrazov starodávnych krás Slovenska, pre ktorú začal Libay zhromažďovať materiál už okolo roku 1850 (*Stará banskobystrická bašta*, 1852).

KAROL ĽUDOVÍT LIBAY

Norimberské námestie, akvarel okolo roku 1850 (Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici)

Do definitívnej publikačnej podoby dovedol dva cykly venované Slovensku (všetky doposiaľ zistené sú nekompletné), seriál litografií s námetom kúpeľov Sliač (po 1852) a cyklus listov s námetom Vysokých Tatier (1861). Sliačsky album vydal na svoje náklady Libay, tatranský cyklus košícký kníhkupec G. Hartlig. Libay vykonal svojím dielom veľkú krajinársko-topografickú prácu. Vedel spájať faktografickú vecnosť svojich kresieb a akvarelov s jemným lyrizmom a citovou pohodou. Štýlovo sa v jeho prejave zaujímavým spôsobom kríži romantizmus s realizmom a odozvami klasicizmu.

Zomrel v roku 1888 vo Viedni, kde ho pochovali na evanjelickom cintoríne Matzleinsdorf. Ani na sklonku života nezabudol na svoje krásne rodné mesto. Časť svojej pozostalosti venoval na podporu žiakov evanjelickej základnej školy v Banskej Bystrici.

Mešita sultána Kaitbaiho pri Káhire, litografia z roku 1857 (Slovenská národná galéria)

ZDENKO MIKULA

HUDOBNÝ SKLADATEĽ, DIRIGENT
A PEDAGÓG, KTORÝ PATRÍ

SPOLU S ANDREJOM OČENÁŠOM
(1911 – 1995),
ŠIMONOM JUROVSKÝM
(1912 – 1963),
LADISLAVOM HOLOUBKOM
(1913 – 1994),
DEZIDEROM KARDOŠOM
(1914 – 1991),
TIBOROM FREŠOM
(1918 – 1987) A ĎALŠÍMI

DO DRUHEJ GENERÁCIE PREDSTAVITEĽOV
SLOVENSKEJ HUDOBNEJ MODERNY

* 27. 11. 1916 | Vyhne

† 31. 10. 2012 | Bratislava

Detstvo a mladosť prežil v Banskej Bystrici, vyštudoval tu na Štátnom učiteľskom ústave (1932 – 1936) a do mesta sa po celý život rád vracal aj ako člen porôt a účastník zborových festivalov. Jeho otec Koloman Mikula (1879 – 1968) prevzal 28. decembra 1922 správu magistrátu mesta od Júliusa Csesznáka a funkciu starostu vykonával do 30. októbra 1923.

V štúdiu hudby pokračoval Zdenko Mikula v rokoch 1941 – 1946 na Konzervatóriu v Bratislave (kompozícia u E. Suchoňa, dirigovanie u K. Schimpla). Po dvojročnom učiteľskom pôsobení účinkoval v rokoch 1940 – 1959 ako vojenský hudobník. V roku 1940 sa významne zaslúžil o vybudovanie slovenských vojenských hudieb, bol veliteľom a dirigentom Posádkovej hudby v Bratislave, po roku 1945 inšpektorom vojenských hudieb pre Slovensko a v rokoch 1953 – 1959 dirigentom vo Vojenskom umeleckom súbore kpt. Jána Nálepku v Bratislave. Po prepustení z armády pracoval v Československom rozhlase, vo Zväze slovenských skladateľov a v rokoch 1978 – 1987 bol tajomníkom Zväzu československých skladateľov v Prahe.

Partitúra „To bude ráno“ – Cyklus píení pre tenor a klavír na básne Andreja Plávku

ZDENKO MIKULA

Nototlač „Tá slovenská pieseň“

Mikula obdivoval a študoval slovenskú ľudovú pieseň i piesne iných národov a uplatňoval ich vo svojej hudobnej tvorbe, pričom tradície a ich hudobné prejavy spájal s kompozičnými technikami 20. storočia. Ťažiskom jeho tvorby sú piesňové a zborové skladby, z ktorých mnohé venoval konkrétnym interpretom. Veľkou inšpiráciou mu bola spolupráca so Speváckym zborom Lúčnica a jeho dirigentom Štefanom Klimom (*Orešianska veselica, Lúčne hry*), ale aj s ďalšími zborovými telesami. V piesňových a zborových skladbách okrem ľudových piesní z mnohých regiónov Slovenska a z prostredia zahraničných Slovákov spracoval aj rómske, maďarské, rusínske, nemecké a černošské piesne.

Komponoval aj piesne a zbory na texty slovenských básnikov, najmä A. Plávku, I. Kraska, J. Kostru, J. Poničana, V. Mihálíka, M. Rúfusa, M. Válka (*Štyri piesne milostné*, cyklus piesní *Jesenná láska*, zbory *Tá slovenská pieseň*, *Domovina moja*, cykly zborov *Ozývaj sa, hora*, *Moja rodná*).

V jeho hudobnom odkaze sú však aj mnohé komorné a orchestrálne diela (sláčikové kvarteta, napr. *Ave Eva*, *Hudba k vernisáži*, *Tre notturmi* pre sláčikový orchester, suita *S Alicou do krajiny zázrakov*), operný triptych *Žena* a vokálno-inštrumentálne diela (cyklus *Cigánske piesne* pre bas a orchester, *Symfonia* pre veľký orchester s barytónovým sólom, oratórium *Premeny*).

Zdenko Mikula na mnohých svojich zahraničných cestách propagoval Slovensko, slovenskú hudobnú tvorbu, kultúru a našich interpretov. Za výrazný prínos v hudobnej tvorbe prevzal 2. mája 1974 titul „zaslúžilý umelec“. Jeho medzinárodné aktivity a rozvoj spolupráce ocenili v Budapešti 22. januára 2008 titulom Rytier kultúry. K 95. narodeninám si skladateľa uctilo aj Mesto Banská Bystrica, ktoré mu udelilo čestné občianstvo za rok 2011 a na základe rozhodnutia mestského zastupiteľstva jedna z ulíc v Banskej Bystrici nesie jeho meno.

VEIT (VÍT) MÜHLSTEIN

PODNIKATEĽ, ŤAŽIAR, BUDÍNSKY A BANSKOBYSŤRICKÝ MEŠŤAN, MAJITEĽ
BANSKOBYSŤRICKÝCH BANÍ, ZVOLENSKÝ ŽUPAN, KREMICKÝ KOMORSKÝ GRÓF

* okolo roku 1430

† 1501

Dom Veita Mühlsteina – dnešná radnica

Mühlsteinovská rodina pochádzala z Budína. Jej obchodné a úradné povinnosti ju upísali k Zvolenskej stolici a konkrétne k Banskej Bystrici. Prvými známymi členmi rodiny boli Sophia Mühlstein a jej brat Veit Mühlstein, ktorý bol najpoprednejším a najznámejším predstaviteľom rodiny. Ako župan a kremnický komorský gróf sprevádzal na okružnej ceste v roku 1477 spolu s Urbanom Dóciom a ďalšími (po skončení krajinského snemu) kráľa Mateja Korvína a jeho manželku Beatrix. Pri tejto príležitosti kráľovský pár po odchode z Košíc navštívil aj Banskú Bystricu a Kremnicu. Pôsobenie Veita Mühlsteina na poste kremnického komorského grófa je nespochybniteľné. Jeho pôsobenie v tejto funkcii je vymedzené rokmi 1470 až 1478, dokonca ukončenie sa uvádza až rokom 1485.

Rodina Mühlsteinová mala významné postavenie v obchode so slovenskou meďou. Bola spojením medzi stredoslovenskými bankými mestami a európskymi centrami obchodu s kovmi. Veit Mühlstein, ešte ako budínsky mešťan, kúpil v roku 1465 s Jánom Ernstom banskobystrický banký komplex. Podnik však musel byť v tom čase málo výnosný, pretože spodné vody, ktoré sa objavili už v priebehu 14. storočia stúpali a neustále zamestnávali značnú časť pracovných síl. Na prekonanie týchto problémov sa sformovala spoločnosť pozostávajúca najmä z kráľovských mešťanov, na ktorých čele stál Ján Thurzo z Betlanoviec. Dohoda medzi bankými mestami a spoločnosťou sa zrodila 24. 4. 1475. Toto bol prvý obchodný kontakt Jána Thurzu s bankými mestami, k čomu pravdepodobne významnou mierou prispel práve Veit Mühlstein.

VEIT (VÍT) MÜHLSTEIN

Bronzová krstiteľnica v Kaplnke sv. Barbory

Veit Mühlstein bol aj štedrým donátorom a podporovateľom kultúry v meste. Spolu s banskobystrickým mešťanom Kohlmannom založili v roku 1472 Kaplnku sv. Ondreja a Tela Kristovho nachádzajúce sa na južnej strane farského kostola v Banskej Bystrici medzi druhým a tretím operákom lode kostola. Z roku 1473 o tom existuje doklad, v ktorom milkovský a ostrihomský zastupujúci biskup Michal píše: „na uctenie si a chválu i pamiatku Najsvätejšieho tela Kristovho a blahoslaveného Ondreja apoštola... dal postaviť Veit Mühlstein“. Kaplnku Mühlstein aj finančne zabezpečil a to tak, že za 400 zlatých odkúpil novobanský mlyn a dal ho pod správu kaplnky, ktorá sa stala vlastníkom nehnuteľnosti a dostávala ročne za prenájom 40 zlatých od Novobančanov.

Medzi najcennejšie liturgické predmety z inventára Kostola nanebovzatia Panny Márie patrí bronzová krstiteľnica, umiestnená v Kaplnke sv. Barbory, ktorú Veit daroval kostolu. Krstiteľnicu objednanú pre tento kostol vyrobil majster Jodok Tauchen. Bola vyrobená z domáceho produktu a tým bola med' z baní Veita Mühlsteina. Na krstiteľnici sú v štvorcových výklenkoch umiestnené reliéfy apoštolov a erb darcu Mühlsteina.

V druhej polovici 15. storočia je jeho meno spojené aj so stavebnou aktivitou. V rámci hradného areálu a jeho východnej časti dal vystavať obytnú baštu. Bašta nesúca jeho meno bola asanovaná v roku 1947. Predpokladá sa, že po roku 1500 financoval Veit Mühlstein aj stavbu radnice – pretória.

Jeho úspechy v baníctve ocenil kráľ Matej Korvín 21. marca 1479, keď jemu i jeho dedičom trvalo odpustil bankú daň (urburu) z medi vyťaženej z tzv. zelenej vody.

Rodina Mühlsteinovcov vlastnila v Banskej Bystrici dom na námestí, v ktorom pravdepodobne Veit býval už v roku 1465, ale ako člen mestskej rady je doložený až v roku 1493. Vlastnil aj dom v Budíne, baňu na Pieskoch, ktorú 27. 9. 1473 odkúpil s kráľovským súhlasom od jágerského biskupa Jána Peckenschloera spolu so Zvolenskou baňou za 3 000 zlatých, polia a lúky v okolí mesta, ako aj rybník pri Mičinskej ceste.

Po smrti Veita Mühlsteina sa stal dedičom majetku syn Gregor (Juraj), ktorý sa v roku 1506 pred Mestskou radou vo Vroclave zaviazal, že v prípade smrti prenechá polovicu všetkých svojich banskobystrických majetkov manželke Barbore. S Barborou, Veitovou nevestou, meno Mühlstein v Banskej Bystrici zaniklo.

1946 – Mühlsteinova bašta

RICHTÁR ONDREJ

PRVÝ BANSKOBYSŤRICKÝ RICHTÁR, SASKÝ ŠĽACHTIC, KTORÝ PRIVIEDOL KOLONISTOV DO TATÁRSKYM VPÁDOM ZNIČENEJ OSADY BYSTRICE A PODAL NÁVRH BELOVI IV. NA JEJ POVÝŠENIE NA MESTO

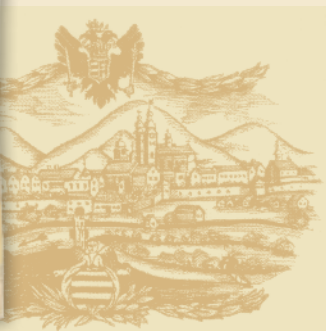
* ? | Sasko

† pred rokom 1295 | Banská Bystrica?

Banská Bystrica patrila v stredoveku medzi najvýznamnejšie mestá Uhorska. Nemeckí hostia – Sasi a Durínčania – na čele s neskorším richtárom Ondrejom sa usadili na mieste staršej slovanskej osady Bystrica. V roku 1255 udelil týmto nemeckým hosťom z osady Bystrica uhorský panovník Belo IV. rozsiahle výsady – privilégia. Počiatky a rozvoj mesta Banská Bystrica sú úzko späté s jej prvým richtárom Ondrejom, ktorý sa v písomných prameňoch v tejto funkcii spomína už v roku 1256, ďalej ako richtár mesta v rokoch 1262, 1272, 1282, 1284, 1287 a v roku 1293. Napriek tomu, že výsadná listina z roku 1255 určuje každoročnú voľbu richtára, môžeme predpokladať, že Ondrej bol za svoje zásluhy doživotným richtárom mesta.

Listina mestských práv
vydaná v roku 1255
uhorským kráľom Belom IV.

Ondrej bol jeden z najvýznamnejších osadníkov, ktorý sa veľkou mierou zaslúžil o rozvoj mesta. Patril medzi popredných ťažiarov v Bystrici a výrazne sa zaslúžil o rozvoj baníctva. Jeho zásluhy našli odozvu aj na kráľovskom dvore. Uhorskí králi Ondreja odmeňovali rozsiahlymi pozemkami a povýšili ho do šľachtického stavu. Patril tak k nobilitu Uhorského kráľovstva a v písomných prameňoch bol označovaný termínom komes. V roku 1263 mu Belo IV. daroval za budovanie mesta a otváranie nových baní na striebro rozsiahly majetkový komplex pri Banskej Bystrici. Tento tvorilo územie dnešných Seliec, Senice a Šalkovej. V meste sa Ondrej stal zakladateľom rodiny Ondrejovcov.

Zomrel pravdepodobne pred rokom 1295, pretože v tom roku si jeden z jeho synov uplatňoval na jeho majetky dedičské právo. Jeho synmi boli Heinczmann a Mikuláš Sas. Po Heinczmanovi niesla meno Kostiviarska, nazývaná aj Heinzmanova Ves alebo Slovenská Ves. Po jeho druhom synovi Mikulášovi Sasovi bola pomenovaná dedina Sásová. Práve prezývka Sas, ktorú mal tento Ondrejov syn, jednoznačne dokladá aj etnicitu richtára Ondreja. Okrem Ondrejovcov boli v období 13. a 14. storočia v Banskej Bystrici najvlývnejšími rodinami Karolovci a Gottšalkovci. Potomkovia Ondreja patrili po celý stredovek medzi najvýznamnejšie rodiny a ich sídelnou dedinou na teritóriu mesta bola Sásová, kde mali aj šľachtickú kúriu.

JOSEF OPLETAL

LESNÍK, GENERÁLNY RIADITEĽ ČESKOSLOVENSKÝCH ŠTÁTNYCH LESOV A MAJETKOV V PRAHE, PRVÝ RIADITEĽ ŠTÁTNYCH LESOV V BANSKEJ BYSTRICI

* 20. 11. 1863 | Studenec pri Prostějove (ČR)

† 18. 12. 1953 | Brno (ČR)

Ing. Jozef Opletal, Dr. h. c. študoval najprv na Reálnom gymnáziu v Prostějove, v rokoch 1882 – 1886 na Lesníckom odbore Vysoké školy pôdohospodárskej vo Viedni.

Považuje sa za klasika československého lesníctva, ktorý značnou mierou prispel k jeho rozvoju. Po ukončení štúdia začal pracovať na Lesnom úrade lichtenšteinského majetku v Ratajoch nad Sázavou. Roky 1887 až 1919 sú jeho dôležitým životným obdobím na majetkoch bukovinského Grécko-orientálneho náboženského fondu v Černoviciach v Podkarpatskej Rusi. Pôsobil tu najskôr ako lesný zariadenie, potom ako vedúci dopravného oddelenia a napokon inšpekčný úradník. Za 32 rokov tunajšieho pôsobenia úplne zmenil tvárnosť tamjších porastov a povzniesol ich na maximálny stupeň hospodárskeho sprístupnenia a využitia. Pre spomenutý lesný majetok Opletal vypracováva a uskutočňuje obširný investičný program s výstavbou 230 km lesných železníc, 510 km tvrdých lesných ciest, 660 km zemných ciest a 3 100 km chodníkov. Tvrdopresadzuje, aby sa drevná hmota spracovávala v rézii a nezaďávala veľkokupcom dlhotrvajúcimi exploatačnými zmluvami.

Po vzniku ČSR sa vracia do vlasti; od roku 1919 je menovaný za prvého riaditeľa štátnych lesov a majetkov v Banskej Bystrici. Neobyčajnú pozornosť tu venuje pestovaniu lesov, ťažbe a ochrane lesa, opravuje cesty a budovy, rekonštruuje pily na Horehroní. Na lesných železniciach zavádza prevádzku podľa bukovinského vzoru a dáva tiež podnet k riešeniu osadníckej otázky na Horehroní. Opletal presadzoval hospodárenie štátnych lesov vo vlastnej rézii. Zabránil exploatačným ťažbám dreva na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, pre ktoré vypracoval komplexný program štátnych investícií do lesného hospodárstva.

Od roku 1921 ho povolali do Prahy a menovali za generálneho riaditeľa štátnych lesov a majetkov pri Ministerstve pôdohospodárstva v Prahe. Vo funkcii generálneho riaditeľa v Prahe odmietol ministrom pôdohospodárstva Staňkovi podpísať exploatačné zmluvy na lesy na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Vo svojej práci „Paměti“ píše: „... tento návrh v súvislosti s ťažbou lesa neznamená nič iné, ako ďalekosiahle prepachtovanie štátnych lesov na Slovensku a Podkarpatskej Rusi súkromnému veľkokapitálu.“ Aj s novým ministrom pôdohospodárstva Milanom Hodžom sa dostal do ostrého rozporu pre machinácie drevoobrábacej spoločnosti s drevom oravského komposesorátu.

Aj toto malo svoj podiel na jeho odchode z funkcie; ako šesťdesiatročný presedláva na pedagogickú oblasť. V rokoch 1923 – 1934 prednáša v lesníckom odbore Vysokej školy zemiedelskej v Brne. Jeho odborom bola lesná ťažba a dopravníctvo. Je autorom knižných publikácií o hospodárení s drevom v Bukovine a stavebno-dopravných investíciách v lesnom hospodárstve.

Za svoju prácu bol vyznamenaný Radom cisára Františka Jozefa, Radom Hviezda Rumunská a Radom sv. Sávu. Pri odchode do dôchodku v roku 1934 dostal čestný doktorát. Zomrel vo veku 90 rokov.

Pamätná dlaždice

Budova generálneho riaditeľstva LESY SR, š. p. v Banskej Bystrici

VILIAM PAULINY PSEUDONYM PODBÚNOVSKÝ

VEREJNÝ A HOSPODÁRKY ČINITEL, POLITIK, FINANČNÍK, ÚČASTNÍK PROTIFAŠISTICKÉHO ODBOJA A PRÍPRAV SNP

★ 20. 12. 1877 | Slovenské Pravno

† 1945 | Nemecko

Viliam Pauliny sa narodil v národne uvedomelej roľnícko-remeselníckej rodine. Už v mladosti chápal realizmus uvedomelého Turca a to, že cesta k politickej slobode musí byť budovaná vzdelanosťou a hospodárskou nezávislosťou. Študoval na Gymnáziu v Kremnici, kde však nemohol zotrvať pre svoje národné presvedčenie. Vyštudoval preto Obchodnú akadémiu v Prahe (1896 – 1898). Tu sa pridal k členom slovenského akademického spolku Detvan. Patril medzi slovenských hlasistov, ideovo inšpirovaných Masarykom. Osobne sa stretával s Vavrom Šrobárom, M. R. Štefánikom a ďalšími významnými dejateľmi.

S prezidentom prvej ČSR Tomášom Garrigue Masarykom

Prax v bankovníctve začal v roku 1898 ako úradník v Tatra banke v Martine a od roku 1902 v novozaloženej Zvolenskej ľudovej banke. Svojou svedomitou prácou ju pozdvihol na vážny, prosperujúci a hospodársky dobre fungujúci ústav. Okolo tohto peňažného ústavu sústredil hospodársky a národný život Stredoslovenského kraja, snažiac sa prebudiť roľnícky ľud k národnému povedomiu proti útlaku maďarskej vlády.

Viliam Pauliny bol vodcovskou osobnosťou s nezlomnou vôľou zachraňovať pre národ duchovné i hmotné hodnoty, neľakajúc sa odporu a protivenstva neprajníkov. Bol medzi martinskými deklarantmi v októbri 1918 a stal sa členom prvého revolučného Národného zhromaždenia v Prahe. Bol celou dušou zástancom spoločného štátu Čechov a Slovákov.

Zastával mnohé vysoké funkcie v štátnych aj vo verejných hospodárskych inštitúciách. Národovectvo chápal ako službu československej myšlienky a slovanstvu vôbec. Ideál československý a slovanský videl stelesnený v Sokole.

Po roku 1918 fúziou viacerých peňažných ústavov založil v Banskej Bystrici Národnú banku, kde pôsobil od roku 1920 ako jej riaditeľ a od roku 1923 ako predseda správnej rady. Bol dôležitou osobou pri konsolidácii československej republiky a slovenského peňažníctva. Bol zakladateľom a predsedom správnej rady účastinnej spoločnosti Stredoslovenské elektrárne. Od roku 1923 bol predsedom Obchodnej a priemyselnej komory v Banskej Bystrici.

VILIAM PAULINY

Presadzoval vytvorenie lepších podmienok hospodárskeho života na strednom Slovensku, žiadal širšiu koncepciu pre rozvoj podnikania, daňovú morálku, ako aj spoluprácu poľnohospodárstva s priemyslom a obchodom. Bol členom predsedníctva Národohospodárskej župy stredoslovenskej, organizátorom sokolského hnutia, predsedom Klubu česko-slovenských turistov...

V roku 1938, keď išlo o záchranu československej myšlienky a politickej jednoty, bol zvolený za mešťanostu – starostu Banskej Bystrice. Ale rozbitím ČSR bol odvolaný zo všetkých verejných funkcií a ako generálny riaditeľ Národnej banky, úč. spol. v Banskej Bystrici, daný v roku 1940 do výslužby. Sklamáný vývojom situácie sa po prevrate v októbri 1938 utiahol do úzadia.

Luháčovce (ČR), júl 1938

Patril k iniciátorom protifašistického odboja na Pohroní. Bol vedúcim politickej ilegálnej skupiny v Banskej Bystrici, v úzkej spolupráci s Dr. Vavrom Šrobárom a ostatnými politickými a vojenskými prípravovateľmi povstania. Bol členom povstaleckej SNR (od 1. 9. 1944) a poverenikom pre financie (od 5. 9. 1944) v Banskej Bystrici.

Budova, v ktorej Viliam Pauliny pôsobil, dnes sídlo VÚC BBSC

Po potlačení SNP bol 14. 11. 1944 zatknutý v Banskej Bystrici nemeckou bezpečnostnou políciou, 21. 11. 1944 prevezený do Bratislavy a odtiaľ spolu s generálmi Viestom a Golianom 26. 12. 1944 odtransportovaný do Berlína. V Nemecku pravdepodobne roku 1945 aj zomrel. V roku 1946 bol in memoriam významaný Radom SNP I. triedy.

Z rodinných príslušníkov sú známi: otec Ján Pauliny, matka Anna, rodená Čierna, a manželka Oľga, rodená Izáková. V Banskej Bystrici dodnes žijú jeho potomkovia.

Pamätná tabuľa

V roku 1947 mu bola slávnostne odhalená pamätná tabuľa z tmavého mramoru, umiestnená na priečelí budovy č. 23 na Námestí SNP v Banskej Bystrici, kde Viliam Pauliny žil a pôsobil. Dnes je sídlom Úradu Banskobystrického samosprávneho kraja.

„Bol vodcovskou osobnosťou s nezlomnou vôľou zachraňovať pre národ duchovné aj hmotné hodnoty“.

■ ROMAN HRADECKÝ

OSOBNOSŤ

JAKUB PRIBICER PRIBICERUS, JACOBUS; PRIBITZER, PRIWITZER; PRÍMENO NEOSOLIENSIS

ASTRONÓM, PEDAGÓG, AUTOR PRVEJ KNIHY SO SVETSKOU A ASTRONOMICKOU TEMATIKOU NA SLOVENSKU

* október 1539 | Banská Bystrica

† december 1582 | Košice

„Je isté a na základe úsudkov a skúseností dokázané, že sa nikdy nezjavila žiadna kométa, ktorú by nebolo nasledovalo mnoho nešťastí, veľké nehody a preveliké prevraty. O tomto hovorí aj grécky veršík: „Niet kométy, ktorá by neprinášala zlo.“

Tieto slová uviedol vo svojom astronomickom spise *Rozprava o kométe...* banskobystrický učiteľ a astronóm Jakub Pribicer. Podľa legendy sa narodil v októbri 1539, v čase, keď mesto Banská Bystrica zažívalo úplné zatmenie slnka. Táto nečakaná a v tej dobe nepredvídateľná udalosť výrazne narušila život v meste. Strach z konca sveta výrazne ovplyvnil život obyvateľov. Po zvládnutí hrôzy zo zatmenia a obnovení pokoja občania mesta prisúdili práve narodenému Jakubovi v rodine člena mestskej rady a bývalého richtára mesta Sebastiana Pribicera veľa šťastia, predpovedali mu veľkú múdrosť i svetaskúsenosť. Toto všetko akoby určilo životný pút nového Banskobystričana.

Jakub Pribicer mal šťastie, že mesto cieľavedome budovalo kvalitné školstvo a mohol študovať na chýrnej banskobystrickej mestskej latinskej partikulárnej škole, kde získal lásku k prírodným vedám a astronómii. Vďaka finančnej podpore mesta mal možnosť pokračovať v štúdiu v Nemecku na univerzitách v Lipsku a Wittenbergu. Tu získal humanistické vzdelanie, osvojil si reformačno-humanistický pohľad na svet i vzdelanie, čo sa prejavilo v jeho pedagogickom pôsobení na latinskej škole v Banskej Bystrici.

Na banskobystrickej latinskej škole začal pôsobiť v roku 1577 ako jeden zo zvolených nástupcov rektora školy Abraháma Schremmela, ktorý vypracoval skvelý učebný plán školy. Pribicer nadviazal na jeho učenie a vo

svojej práci propagoval myšlienky Filipa Melanchtona, Veita Amerbacha a Joachima Cameraria, s ktorými sa zoznámil na štúdiách v Nemecku.

V novembri 1577 prvýkrát zbadal na oblohe kométu, ktorej dráhu následne prepočítal a predpovedal. Už 31. 1. 1578 vydal v banskobystrickej tlačiarňi Krištofa Škultétyho prvú nenáboženskú knihu na Slovensku:

Tractatus de Cometa qui sub finem anni a nato Christo 1577 conspectus est, continens simul brevem eanque generalem expositionem de cuasis cometarum conscriptus a Jacobo Pribicer. Novisoli

(*Rozprava o kométe, ktorá bola pozorovaná ku koncu roka 1577 po Kristovom narodení. Zároveň obsahuje aj krátky a všeobecný výklad o príčinách vzniku komét. Spísal Jakub Pribicer v Banskej Bystrici*).

JAKUB PRIBICER

Titulná strana
Rozpravy
o kométe...

V tomto astronomickom diele pri popise vzniku komét ešte rešpektuje Aristotelovo učenie a o kométach sa vyjadruje ako o anomálii, ktorá narušuje stabilný poriadok sveta a prináša rôzne nešťastia. Avšak v samotnej prírode už vidí „prekrásny systém“ (pulcherrium systema naturae) a prekonáva Aristotela snahou poznať zákony tohto prekrásneho systému prírody.

Pribicer svojím pôsobením na latinskej škole upevňuje pôsobenie reformačného humanizmu v Banskej Bystrici a v súlade s presvedčením mestskej rady prezentuje učiteľa, ktorý je rovnako vzdelaný nielen v teológii, ale aj vo svetských vedách, kam patrili gramatika, dialektika, klasické jazyky, rétorika, dejepis, fyzika, astronómia a medicína.

Vydanie traktátu o kométe len znásobilo Pribicerovi dobrú povest astronóma a učiteľa, čo sa prejavilo vo viacerých ponukách na nové učiteľské pôsobenie v rôznych mestách. Nasledujúce roky prežil putovaním po rôznych mestách (Pešť, Benátky, Viedeň), aby nakoniec skončil v Košiciach. Tu aj o niekoľko rokov neskôr v roku 1582 ako štyridsaťštyrochročný zomiera. Jeho dlh voči mestu Banská Bystrica za podporu pri štúdiu zostal nevyrovnaný. Mesto, aby umorilo tento dlh, si po jeho smrti uplatnilo nárok na jeho unikátnu knižnicu. Takto jeho dielo aspoň sprostredkované slúžilo pre vzdelávanie ďalších Banskobystričanov.

Historický meštiansky dom z 15. storočia na
Námestí SNP č. 11., v ktorom žil Jakub Pribicer

Zmenšenina faksimile (verná reprodukcia)
prvej banskobystrickej tlače Tractatus
de cometa od Jána Pribicera.

V roku 1978 ju vydal Mestský národný výbor
v Banskej Bystrici v spolupráci s Maticou
slovenskou k jej 400. výročiu. Na prednej strane
obálky sú veže banskobystrických kostolov
a erb mesta, na zadnej strane Pamätník SNP.

NEHMOTNÉ PAMÄTIHODNOSTI

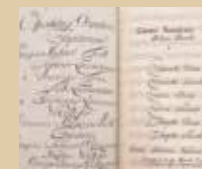
MESTA BANSKÁ BYSTRICA

DIELA | PRÍSLOVIA

2 | 2011 |

Znelka Slobodného
slovenského vysielacza

Banskobystrický
pochod

1 | 2013 |

„Za živa v Bystrici
a po smrti v nebi“

1 | 2014 |

„Vás je ako
Sásovánov“

ZA ŽIVA V BYSTRICI A PO SMRTI V NEBI

Medzi pamätihodnosťami mesta Banská Bystrica bolo rozhodnutím príslušnej komisie zaradené aj známe príslovie: „Za živa v Bystrici a po smrti v nebi.“

V priebehu viacerých stáročí vyjadrovalo hrdosť Banskobystričanov na svoje mesto, a to nielen na prírodné krásy jeho okolia, ale aj na životné podmienky v ňom. Počas prvej Slovenskej republiky ho tvorcovia propagandistickej kampane „Za usmievané Slovensko, ostrov pokoja v rozbuřenom mori zničujúcej vojny“ oprášili tak sugestívne, ako keby vzniklo iba vtedy. No jeho zrod a rozšírenie možno spájať už s obdobím narastania medenej slávy Banskej Bystrice, t. j. medzi polovicou 16. a začiatkom 18. storočia.

Zatiaľ najstaršiu známu písomnú podobu tohto príslovia máme podchytenú až v roku 1786, keď bol v Bratislave vytlačený *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn* (Zemepisno-historický a výrobný lexikón Uhorska) ako najvýznamnejšie dielo Jána Mateja Korabinského. V rámci hesla venovaného Banskej Bystrici (Neusohl) si na strane 452 možno prečítať:

„Rozľahlé okolie (tohto mesta – pozn. autora) je jedno z najpríjemnejších. Pahorky, kopce, doliny, lesy, háje, lúky, rieky, bystriny a všetko, čo od prírody oku môže lahodiť, srieda sa tu a naplňa tunajší ľud potešením, skrz ktorého Slováci majú príslovie *Za živa v Bystrici a po smrti v nebi*. Kvôli tomu patrí jej vskutku nádherné okolie k najčastejšie navštevovaným miestam.“ (Pozri na susednom obrázku v ľavom stĺpci 5. riadok odspodu).

452. strana encyklopedického diela *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*

ZA ŽIVA V BYSTRICI A PO SMRTI V NEBI

Banská Bystrica – ústredné Námestie SNP

Príslovie bolo známe ešte dávno pred spracovaním a vydaním uvedeného encyklopedického diela. Dosvedčujú to napr. dve citácie z diela Jána Kollára *Pamäti z mladších rokov života*, a to na základe jeho tunajšieho pobytu ako študenta miestneho evanjelického gymnázia v rokoch 1810 až 1811. Najprv túto slovenskú „povrávku“ spomína ešte pred svojou prvou cestou *do slovenského eldoráda*, pričom sa netají zvedavosťou, nakoľko je opodstatnená. Čo sa týka prírodných krás – prekonávali jeho očakávania. Už samotná cesta z Turca cez Harmanec a jeho *švajčiarske stráne, doliny a vodopády* ho naplnila velebou.

Ján Kollár obdivoval všetky tie *romantické rozmanitosti a smelé diela prírody*. Napr. v 9. kapitole s názvom *Spättný pohľad na Bystricu* píše: „Hoci mi šťastie nežičilo, splnilo sa prímne slovenské porekadlo *Za živa v Bystrici a po smrti v nebi*. Rany spôsobené otcom (ktorý odmietal podporovať jeho štúdium a uprednostňoval jeho budúcnosť ako remeselníka – pozn. autora) zacelievali v dobročinnom ovzduší priateľských ľudí.“

Kollár na svojich memoároch pracoval asi na prelome 40. a 50. rokov 19. storočia, ale nestihol ich už vydať. Knižnej podoby sa spolu s druhou časťou cestopisov dočkali až v roku 1863 v Prahe zásluhou I. L. Kobera. Po tridsiatich troch rokoch v tom istom meste, uzrela v roku 1896 svetlo sveta významná publikácia *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*, ktorej zostavovateľom bol Adolf Peter Záturský. Aj v nej, presnejšie v XIV. kapitole venovanej ľudovému múdroslaviu spojenému s vlastnými menami, je zaznamenaná vyššie viackrát citovaná pamätihodnosť.

Hoci sme tu uviedli tri knižné tituly zachytávajúce príslovie *Za živa v Bystrici a po smrti v nebi*, ktoré boli vydané v časovom rozmedzí viac ako sto rokov, domnievame sa, že ich prínos na jeho rozšírení je viac-menej nepatrný. Príslovie žilo a žije najmä ústnym podaním, pričom naša internetová doba nevidaným spôsobom umocňuje jeho životaschopnosť.

VÁS JE AKO SÁSOVÄNOV

V sásovskej kronike písanej od roku 1924 sa píše, že najcharakteristickejším príslovím pre obec je toto: „Vás je ako Sásovänov, čo znamená, že je tam celý húf ľudí. Sásovani totiž sa radi na hocakej príležitosti zúčastňujú húfom, spoločne, v celom krídli, ako by to bolo znakom stádovosti, ale nie, tým sa prejavuje rodinný cit a dosť vyvinutý lokál-patriotizmus.“

1931 – Pohľad na centrálnu časť obce Sásová

Na začiatku 20. storočia používané sásovske príslovie „Vás je ako Sásovänov“ bolo už známe nielen na Slovensku, ale poznali ho i v Čechách. Korene tohto príslovia môžeme hľadať v 19. storočí. Po získaní samostatnosti Sásovej – po roku 1848 – sa začalo objavovať i v širšom meradle. Neskôršie, po úpravách štúrovčiny, teda od roku 1851, keď sa zaviedla krátka samohláska ä, začali ju Sásovania s obľubou používať i v hovorovej reči. V miestnom dialekte tak s touto samohláskou vznikli slová ako napríklad väža (zvonica), chimä (iba), Sásovänia (Sásovania) a iné. Objavila sa napríklad aj v sásovskej rečňovanke: „Cesnak, cibul'a, nepôjdem ja za Ďura, ale pôjdem za Janíka, čo mi kúpi mäďovníka.“

Adolf Peter Záturecký, známy zberateľ a vydavateľ slovenského folklóru, ktorého doménou boli slovenské príslovia a porekadlá, zapísal si okolo roku 1870 počas pobytov v Banskej Bystrici toto príslovie nasledovne: „Toľko ich je ako Sásovänov.“ Ako zberateľ veľmi lipol na rýdzosti slovenských prísloví a snažil sa do svojej zbierky zaradiť len tie, ktoré pokladal za vyslovene ľudové, alebo tie, ktoré podľa jeho mienky boli už medzi ľuďmi dostatočne udomácnené. Sásovania boli v tom čase veľmi dobre známi hlavne z bystrických zeleninových trhov predajom uhoriek a fazule.

Po vyše tridsaťročnej sústavnej zberateľskej práci A. P. Zátureckého vyšla v Prahe v roku 1897 nákladom Českej akadémie zbierka *Slovenská prísloví, porekadla a úsloví* i so sásovským príslovím. Na Slovensku bola tlačou v takomto rozsahu vydaná až v roku 1965.

V praxi toto príslovie znamenalo, že Sásovania na spoločenské, kultúrne a športové podujatia v celej obci a okolí chodili od nepamäti kolektívne, t. j. hromadne, nie ako jednotlivci.

1939 – Spomienková slávnosť pri pomníku M. R. Stefánika pred zvonickou v Sásovej

1943 – Sásovská mládež na májovej turistickej vychádzke na Šachtičke

Svojou masovou účasťou a disciplinovanosťou podnietili vznik tohto príslovia, čo dokazovalo veľmi vyvinutý zmysel pre kolektívnosť, ktorý bol prejavovaný v činnosti spolkov, združení a iných organizačných zložkách pôsobiacich v obci po celú dobu jej samostatnosti.

Uznesením č.1536/2014-MsZ z 28. 10. 2014 bolo toto sásovske príslovie schválené a zaradené do Zoznamu pamätihodností mesta Banská Bystrica.

1946 – Sásovský alegorický voz so sprievodom na prvomájových oslavách v Banskej Bystrici

LEGENDA ■ URBANISTICKÉ CELKY

- 1 Stará Fončorda
- 2 Sídliisko Fortnička
- 3 Sídliisko Pred stanicou
- 4 Štadlerovo nábrežie
- 5 **Bývalý parčík kráľovnej Alžbety**

■ PRÍRODNÉ PRIESTORY

- 6 Rudlovský medokýš
- 7 Medokýš na Štiavničkách
- 8 Urpín
- 9 Park pod Pamätníkom SNP
- 10 Ľaliovník na evanjelickom cintoríne
- 11 **Prameň a tok Bystrice**
- 12 **Lipa pri evanjelickej fare a. v. v Radvani**

■ TECHNICKÉ PAMÄTIHODNOSTI

- 13 Regulátor vody na potoku Bystrica
- 14 Torzo komína
- 15 **Železničný podchod**
- 16 **Banskobystrické Horné hrable**
- 17 **Starý pivovar**

■ ARCHITEKTÚRA

- 18 Ekonomická fakulta UMB
- 19 Fontána na námestí SNP
- 20 Poštový úrad
- 21 Slovenská sporiteľňa
- 22 Všeobecná zdravotná poisťovňa
- 23 Stredoslovenská energetika
- 24 Stredoslovenský ústav srdcových a cievnych chorôb
- 25 Základná škola Slobodného slovenského vysielateľa
- 26 Základná škola s materskou školou Štefana Moysesu
- 27 Železničná stanica

■ PAMÄTNÉ TABULE | OZNAČENIA | SOCHY | BUSTY | HROBY

- 28 Pamätný kameň Jozefa Dekreta Matejovie
- 29 Tabuľky Provereno – min net
- 30 Keramické reliéfy nad vchodmi do obytných domov
- 31 Pomník legionárov I. svetovej vojny
- 32 Pamätná tabuľa
- 33 Socha pápeža Jána Pavla II.
- 34 Súsošie Štefana Moysesu a Karola Kuzmányho
- 35 Pamiatka na povodeň v roku 1813
- 36 Hrobka rodiny Holeschovcov
- 37 **Označenie výšky vody povodne v roku 1974**
- 38 **Pamätná tabuľa Imrichovi Ďuricovi**
- 39 **Pamätná tabuľa nespravodlivo odsúdeným**
- 40 **Hrob rodiny Bărczyovcov**

■ UDALOSTI

- 41 **Medený Hámor**
- 42 **Skoky na lyžiach v Banskej Bystrici**

SÚHRNNÁ ORTOMAPA

Zoznam pamätihodností je otvorený materiál. Zo Zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu vyplýva pre obce možnosť utvorenia a odborného vedenia evidencie pamätihodností obce. Od roku 2011 aj Mesto Banská Bystrica vyhlasuje a vytvára evidenciu pamätihodností v zmysle VZN č. 4/2010. Podnety na vyhlásenie za pamätihodnosť môžu podať fyzické alebo právnické osoby. Po prerokovaní v Komisii pre pamätihodnosti mesta, ktorá je odborným poradným orgánom pre otázky ochrany pamätihodností, o nich rokuje Mestské zastupiteľstvo v Banskej Bystrici. Zápis do zoznamu prerokuje a uznesením schvaľuje mestské zastupiteľstvo, pričom o námetoach na vyhlásenie za pamätihodnosti mesta rokuje príslušná komisia spravidla raz ročne.

Je však potrebné rozlišovať medzi národnou kultúrnou pamiatkou a pamätihodnosťou. Národné kultúrne pamiatky majú celoštátny kultúrno-historický význam, sú evidované v Ústrednom zozname kultúrnych pamiatok a garantom ich ochrany je štát.

Pamätihodnosti sú lokálneho kultúrno-historického významu. Nezahŕňajú len hmotné veci (budovy, sochy, pamätné tabule, hroby...), ale aj nehnuteľné (udalosti, osobnosti, pamätné dni...), kombinované diela prírody a človeka, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, zaniknuté predmety a pod.

Po vyhlásení za pamätihodnosť mesta sú tieto následne popísané, zdokumentované, nahlásené Stavebnému úradu a Krajskému pamiatkovému úradu v Banskej Bystrici. Samospráva upovedomí vlastníkov týchto predmetov o procese schválenia a zapísania do Zoznamu pamätihodností mesta.

Vlastníci pamätihodností a národných kultúrnych pamiatok môžu Mesto Banská Bystrica požiadať o finančný príspevok na ich obnovu.

Zoznam vyhlásených pamätihodností mesta od roku 2011, formuláre návrhu ich vyhlásenia a žiadosti o poskytnutie dotácií z rozpočtu mesta nájdú záujemcovia na oficiálnej webovej stránke mesta www.banskabystrica.sk.

- AGRICOLA, J.: *Dvanásť kníh o hutníctví*. Nakladatelství Prometheus Praha, 1933
- BALÁŽ, J.: *Banská Bystrica v premenách času*. BAJA 2002, ISBN 80-968706-6-1
- BURAN, D. a spol.: *Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika*. Vydavateľstvo Slovart, s. r. o. 2003, ISBN 80-8059-080-X
- BURKOVSKÁ, K.: *Historické povodne v Banskej Bystrici*. Bystrický Permon, roč. VI., 2/2008
- CUHAJ, GEORGE S.: *Standard Catalog of World Gold Coins. 1601–Present (6 ed.)*. 2009, ISBN 978-1-4402-0424-1
- Denník princa Leopolda*. Banskoštiavnicko-hodrušský banícky spolok v Banskej Štiavnici, 2014, ISBN 978-80-970851-5-5
- FREMAL, K.: *Zimný sen*. Klub lyžiarov v Banskej Bystrici, Koprnt, s.r.o.
- FURDÍKOVÁ, E.: *140 rokov od smrti Andreja Sládkoviča*. Bystrický Permon, roč. X, č. 2, jún 2012
- HRONEC, P.: *Pamiatke Viliama Paulinyho*. Tranovský evanjelický kalendár, roč. 1949
- CHORVÁT, T.: *Banská Bystrica a šport v rokoch 1918 – 1939*. Hanuman, Merkantil, s.r.o., 2005
- JURKOVIČ, E.: *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. OZ Pribicer, Tlačiarne BB, ISBN 80-969366-2-X
- KATRENIÁK, P.: *Život a knazská služba Júliusa Krébesa*. Diplomová práca RKCBF UK Bratislava, 2006
- KLIMOVÁ, A., NÉMETHOVÁ, M., LAUKOVÁ, O.: *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255 – 2000*. ŠVK v Banskej Bystrici 2002, ISBN 8085169622
- KOLLÁR, J.: *Sásová v obrazoch (1900 – 1965)*. Banská Bystrica, DCS, 2015, ISBN 978-80-972004-0-4
- MATULAY, C.: *Mesto Banská Bystrica – katalóg administratívnych a súdnych písomností*. Archívna správa MV SSR, Bratislava 1980
- BYSTRICKÝ PERMON, *Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu*. OZ Permon Banská Bystrica; roč. I., august 2003; roč. IV., november, 2006, roč. XI. 3/2013, 4/2013
- RYBÁR, M.: *Historické povodne na území mesta Banská Bystrica*. Vodohospodársky spravodajca, č. 9 – 10/2008
- Rýchla informácia o vývoji hospodárstva a plnení plánu v Stredoslovenskom kraji za mesiac október 1974*. Krajská správa Slovenského štatistického úradu.
- SKLADANÝ, M.: *Ján Thurzo a thurzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici*. IN: Montánna história 1, Ročenka o dejinách baníctva a hutníctva, Sofias, a.s., 2008, ISBN 978-80-970099-0-8
- SKLENKA, V., PECNÍK, M. a kolektív: *Radvaň – monografia mestečka*. Evanjelický a. v. farský úrad, Banská Bystrica
- SKLENKA, V.: *A Thurzó-Fugger-társaság házai Besztercebányia*. IN: Olvasókönyv, Központi bányászati muzeum közleményei 6, 2009, ISBN 978-963-88271-0-4, ISSN 1589-9799
- SLOTTA, R., LABUDA, J.: *Bei diesem Schein kehrt Segen ein*. Deutsches Museum Bergbau, 1997, ISBN 3-921533-58-9
- SURA, M.: *Banská Bystrica*. Tatran Bratislava 1982
- Z histórie obcí banskobystrického a breznianskeho regiónu*. Verejná knižnica Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici, 2006
- VOZÁR, J.: *Zlatá kniha banícka*. Veda – vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1983
- <http://geneal.lemmel.at/Munz-25Mst.html> – rodostrom rodiny Mühlstein
- <http://bystrica.sme.sk/c/7001521/rodina-patranie-po-vpaulinym-nevzdala.html>
- Internet

Fotografie

Jaroslav Čunderlík — str. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 44, 45, 51, 61, 74, 81

Ján Filo — str. 29

Tomáš Kizek — str. 14

Ján Najšel — str. 68

Miloš Packo — str. 33, 76

Vladimír Veverka — str. 45

Internet — str. 22, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 77, 78, 80

Archívne materiály

Banskobystrický spolok okrášľovací a ochranný (www.bbsoo.sk) — str. 19, 34, 46, 47, 50, 51, 57, 58

Bystrický Permon (www.permon.sk) — str. 46

Dokumentačné centrum Sásová — str. 82, 83

Hana Kasová — str. 75, 76

Pavol Katreniak — str. 32, 56

Múzeum Slovenského národného povstania — str. 45, 46, 47

Slovenská národná galéria v Bratislave (www.webumenia.sk) — str. 41, 46, 66, 67

Slovenské národné divadlo — str. 46

Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici — str. 17, 18, 28, 30, 31, 37, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 59, 60, 64, 67, 70, 71, 75, 80

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica — str. 37, 45, 46, 47, 72, 79

Zbierkový fond ŠVK – Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici — str. 37, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 78, 79

Obálka

Ing. arch. Peter Surovec

Grafická úprava

Ing. arch. Ingrid Krajčovičová

Jazyková úprava

Mgr. Eva Krpeľanová

Tlač

Róbert Jurových – NIKARA

NEPREDAJNÉ

ISBN 978-80-972059-0-4

ISBN 978-80-972059-0-4

9 788097 205904

